

Napút-füzetek

120.

G. Komoróczy Emőke
Az európai kultúra
világképének változásai
az emberiség-történet távlatából

Németh András
verseskönyv-sorozatáról

Németh András ötkötetes könyvsorozata egészen sajátos, a magyar líratörténetben szokatlan összefüggésrendszerben épül fel: a mintegy 2500 éves európai kultúrtörténet különböző korszakainak szellemi alapjára világít rá, fontosabb stációit kiemelve. Mindezt a személyes élet, az alkotói tapasztalat perspektívájából: úgy, ahogyan jelenkorunk költője látja-interiorizálja-átértékeli a múltat. Azt is érzékelteti, hogy az emberi élet alapvetően mit sem változik a különböző történelmi díszletek között: mindig a fájdalom-öröm, gyűlölet-szeretet érzelmi dimenziójában történnek velünk a fontos dolgok, szinte függetlenül a kor jellegadó sajátosságaitól. Ezért a lírai én ide-oda ugrál az időben: a múlt megidézésekor felvillantja a jelen képeit; egyetlen korszaknak tekintve a Földfejlődés eme „világhónapját” (a Halak csillagképében). Hiszen az emberiség a test-lélek kettős dimenziójában ekkor érte el spirituális fejlődésének azt a fokát, amikor már az „átistenülés” problémája is foglalkoztatta, s így keresni kezdte szellemi gyökereit.

A kötetek gyors egymásutánban láttak napvilágot a Helikon Kiadónál (korábbi és új versei időmegjelölés nélkül vegyülnek bennük): *Philadelphia*, 2011; *Musica Sacra*, 2013; *Copia Publica*, 2014; *Alveoli*, 2015); végül az egészet összefogó és betetőző *Tartalékevolúció* (Napkút K., 2016). Egyik-másik kötethez szellemes könyvjelző is járul: „Köszönöm, hogy olvasol / SZÉPIRODALMAT.” Hiszen ma már, sajnos, ritka, mint a fehér holló az olyan olvasó, aki ilyen jellegű versekkel tölti szabad délutánjait – vélekedik a szerző, aki az első kötet fűlszövegében körvonalazza ars poeticáját: „Mi a költészet? Keresni és megtalálni a Szépséget ott, ahol a képzelet sem tudná. Keresni és megtalálni a békét – mások életét – ott, ahol a hús-vér ember se tudná.” A költő nyugodt-derűs tekintete a mellékelt fényképen azt sugallja: ő már megtalálta, hiszen élete sokak számára nyitott. Kilenc gyermeke és számtalan barátja, rokona, ismerőse körében, az elesettek iránti részvétellel és segítőkészséggel, az emberméltóság csendes-tiszta mosolyával arcán szemléli azt a korántsem békés világot, amelyben élnie adatott. Negyedik kötete hátsó borítóján pedig – kissé már kesernyésebb derűvel – összegez: „A vers a megszemélyesített én önkifejezési eszköze. (...) A Jövő emlékezete. Halhatatlanság. Jézus már föllelhetetlen keresztje. Talán vele könnyebb elfogadni mindazt, ami elfogadhatatlan.”

Az út tehát Philadelphiától napjainkig vezet. Praxitelész híres Apollón-szobrától a keresztény évszázadokon át Jézus Krisztus evangéliumának jelenkori feltámadásáig: az ember(iség) Szeretetben való megtisztulásának mindig újraéledő vágyálmáig, vagyis az emberiség lelki metamorfózisáig. Ami egyelőre csak a remény és csakis a költészet síkján lehetséges. De ha a valóság-síkon (most is) csupán illúzió marad: Európa a ragadozó-ösztönű nagyvadak áldozata lesz.

Az első kötet versei lírai *meditációs folyamat*ként is értelmezhetők (elmélkedés az emberi lét eszmei és valóság-szintjének ellentmondásosságáról); ezért a folyamatosságot érzékeltetve, cím nélkül sorakoznak egymás után (Op. 1. – Op. 2. – Op. 3. stb.). Műfajukat a szerző az esszé/líraesszé fogalommal jelöli. Praxitelész (i. e. 4. sz.) világhíres Apollón-szobra (*Apollón Szauroktonosz*), tagolja, díszíti, szimbolikus sugallatokkal tölti fel a könyvet: Zeusz fia, a Napisten, karjával egy kígyófejű oszlophoz támaszkodik; állandó attribútuma az oszlopon fölfelé kúszó, vidám kis gyík – az újjászületés, az állandó regene-

rálódás képességének, vagyis az Örök Életnek a jelképe. Apollónt földi anyja: Léthó szülte, a ravasz Püthón Kígyó elől menekülve, Délosz szigetén. Fia, felnövekedvén, ezüstnyílával megölte Püthónt, földbe ásta, s teteme fölé építette a világhírű Delphoi jósdát, melynek híres felirata („Ismerd meg önmagad!” – és akkor ismered a világot) voltaképpen az európai kultúra ego-tudatát (az individuális teremtményre épülő szellemi „magasabbrendűségét”) alapozta meg. Így lett Apollón a Költészet, a Zene/Lant istene is, aki az Olümposzon a Múzsák Karát vezeti; földi viszonylatban pedig a Törvény, a Tökély és a Mérték megszábjója és betartatója.

Költőnk számára maga a szobor *látványa* is katalizátor: megidézi „az életet a kőben” („a mozdulatlan szebb, mint néhány átlátszó igazság”). Apollón oszlopra támaszkodó karja mintha áldást adna s „a test márványmelegét” sugározná. A „szép gyík”, a kis „passzív ragadozó” évezredek távolából üzeni: „vigyázzunk magunkra”. Az istenalak az Örökkévalóság fényét árasztja ránk: „A Mester kezében / megáll az Idő, örökre bíró / a meghagyott úr elérhetetlen / a gyík, mégse az ember, ne döntsön / isten és állat között a földön” (Op. 1–3.). Hiszen az ember maga is valamiféle „köztes lény”: szárnyaló madár a lelke, de nehézkes teste, remegő keze a földhöz köti. Így hát soha nem emelkedhet teljesen égi magasságokba: „És az ember elsírja magát, mert lassan / szobornak is alkalmatlan (Megpróbáljam / a kezem helyett felemelni a szárnyam?)” (Op. 4.).

Költőnk a múzeumban – hosszan gyönyörködve a szoborban – a (mindenkori) művész kiszolgáltatott helyzetén töpreng. Ironikusan idézi maga elé a zseniális Praxitelészt, amint a pestis és a nyomor elől a peloponnészoszi háború idején hajón Kis-Ázsiába menekül, ahol Apollón testvérpárja, a Szerелеm-Isten-nő Aphrodité szobrát is márványba faragja az Almával, amely miatt aztán kitört a trójai háború. Erosz–Erisz–Aresz, azaz a Szerелеm–Viszály–Háború istenei már akkoriban sem nyugodtak, hiszen tudták: „aki vesz, halott marad”. A vers-beszélő oda-vissza ugrálva az Időben, számtalan mitológiai elemet beépítve, hol a görög múlt, hol a jelen képeit vetíti elénk. Hiszen a görög kultúra ma is élő valóság, s bizonyos értelemben mindmáig meghatározza szemléletünket. Praxitelész szobrai túléltek minden megpróbáltatást, múzeumokat töltenek meg, hol „öreg teremőrök valami pogány, de szent erény szintjén” újraélik a Mester álmait. „Arany bimbóvá feslett mítosz? /.../ Az örökkévalóságon túlnő a bűn, mikor ölni hív egy istennő. / Hogy ne gyalázd, én se leszek más, mint ő. / Lelkét szobrásznak adó, megformált kő.” A nagy művészek belelehelik isteni szellemüket a tökéletes formába, amelyben a theiosz anthróposz (az isteni ember) megtestesül (Op. 5–8.).

„A görög test jelképe annak, amit él: a halhatatlan Életnek” – írja Hamvas Béla. Az apollóni kultúra nem ismeri az Időt, mert (még) nem lépett ki a kozmikus Rendből: „benne a mágikus tudat összhangban van a világ középpontjával”. Az egyén egyszeri és mégis örök, általános – „az egész emberiség és a világszellem hordozója”. Az isteneket „közvetlenül a saját életéből érti és éli, ezért teljes valóságukban látja”; hiszen „a dolgokat csak annak a tekintete járja át, aki önmaga is teljes átvilágítottságban él”, vagyis: „átlátszó és átlátható”. A görög kultúrából ezért sugárzik „az arány, harmónia, egyensúly: az anyag természetfölötti ragyogása; a szobrok, épületek alakja, szerkezete, az egész görög világ emberen túli” fénye. „A lélekvilág érintése” fűzi itt egybe a természetet

és a szellemet, a költői művek és filozófiák „szinte idegenszerűen világosak és áttetszők” (in: Hamvas: *Hexakümon*, Életünk Könyvek, 1993; 310–390.).

A görög hős az olümposzi istenek társaságában éli köznapi életét, maga is félisten (hérosz). A márvány Apollón-szoborban ÉG és FÖLD egyesül; a lírai én valóságosan a megtestesült (pogány) istent látja benne, aki „mozdulatlanul vár. /.../ Mintha nem akarná itthagyni nyomát a bioszférában”, nem akarná „beleártani magát az élethez más életek árán ragaszkodók” kiismerhetetlen világába. Inkább *játszik*. És földöntúlian mosolyog. Szépsége utánozhatatlan, elérhetetlen, mert nem a puszta valóságból (empíriából) származik (Op. 9–10.).

Miközben a szoborban gyönyörködik, költőnk fejében a modern művész-sors paradoxitásával kapcsolatos gondolatok motoszkálnak (nem véletlenül József Attila emlékét megidézve): „adhatnál tanácsokat a feledéshez / nemlétező valóságodból majd veled / együtt kihullok, / ostoba jósként mered ránk a jövő”. A *jelenben* sem könnyű megmaradnia igazságkereső, saját felismeréseihez ragaszkodó embernek (akit a többség mindenkor „felforgatónak” tart): „A föl kavart / lelkű ész tántoríthatatlan”, meggyőzhetetlen, hibáit nem látja be, újra és újra „megmártja magát minden igazban”. Ezért jár pórul mindig. „Tabula rasa jutott / neked, rajtad a világ régen túlbukott, / míg én a múltat ismétlem, hol itt, hol ott”. Viszont aki a „túlélés” érdekében feladja önmagát – abból soha nem lesz igazi költő. Az Idő kiejti magából. Az igazságkereső József Attila viszont halhatatlan, akárcsak Praxitelész Apollón-szobra. Mert szellemmel telített egész költészete (Op. 11.).

Szobor és alkotója néma párbeszédet folytat a vers-én képzeletében. „Ép test. Torzó ígéretet” – „Önmaga szobra az ember?” A Mester keze munkája formálja, alakítja a márványt: az lesz belőle, amit ő teremt. De kérdés, hogy a megformálandó szellem engedi-e? (Hiszen az isten emberi alakja a művész tudatában képződik meg!) A művészetnek az ősidőkben fétis-szerepe (is) volt: a bálványok-hősök-diadalívek stb. az ember *győzelmét* hirdették az *ártó* szellemek, erők fölött. Gyógyító varázserejük megvédte a „bizalmatlan bárányokat” a farkaslelkek támadásától. Apollón maga is *gyógyító szellem* – mint Napisten, a Természet legyőzhetetlen erejét adja tovább, de ember is („Én, az élet modellje, része, / akinek a szemébe belehazudják / a lefaragható mesét de / várja nemlétező gyermekét, / ahogy a legelső léptekeket az utcák”). „Védelmező ősbálvány”, „aki értük a talpazatról lelép” (Op. 12–14.).

Költőnk belépve a szobor *énjébe*, őt beszélteti: fáj „szűk szoboragyamnak” a látszat, a felszín alatt kutatva keresni a valót – „az ész korlát, / a relatív igaz: hamis, kőpenész / gondolataimat, érzed, más / hajtja hozzád, a hit ereje bened embert lát”. Holott ő mégiscsak szellem, ki megformálásra (megtestesülésre) várt. Magamagát is figyelmezteti e paradox állapotról: „hiszen az életért vártad / a vésőt, a mester kezét, akit nem / vert szemmel a minimál-modernség”. Most – ha kérdik: „mi van a becsületes felszín alatt?” – „válaszold azt: ismerd meg magad”. Vagyis emberként (is) gondolja át: mi lakik benne, más-e ő, mint a többi ember? El tudná-e kerülni a való életben a ragadozó-lét buktatóit? Vagy gyilkos lenne ő is, mint lelke mélyén mindenki? „Ha még számít a talpazatnyi előny, felülemelkedhetnél a valóságon?” „Nézd, jó helyet álmodtak neked!” – vigasztalja a kései utód a szobor-istent, akit itt, a piedesztálon, a kultúrberkekben járatos zarándokok, turisták s jó pénzü műkereskedők mindnyá-

jan megcsodálnak (és ha lehetne, pénzre váltanák). A költő-utód, a Szépség bűvöltje, szinte megszanja az „átistenült szobortestet”, ugyanakkor büszke rá, hogy „egy isten a gyíkjával megmutatta, valóban / élhet így az ember, igaz, csak egy szoborban” (Op. 15–19.).

Költőnk ironikusan szemléli a modern kor pénzéhségét, a művészet áruvá válását, mi által az ember bábu-létre degradálódik (vö.: Bergman filmje: *Jelenetek a bábuk életéből*). A görög szobor, a Homo Erectus büszke szellemiségének megtestesítője – ma, a műtárgyak adok-veszek világában egyszerű kuriózzummá, a konzum-kultúra részévé alacsonyodik. „Turistahadtáp: „kert-helyiségek hangyanépe”, „hulladékból lakmározók” árasztják el a hajdan „szent ligeteket”; „aranyló hernyók meg lárvák” nyüzsgő fészkeiből frissen felszárnnyalt pillangók repkednek-lebegnek felettük. S a hőrosok? – a „korszakos erőpróbák győztesei”? – ma többnyire „közönséges csalók”: „stiklik, trükkök nyert üggyé nemesítenek célokat”. A „szobor-isten” látszat-dicsfénye ma eltűnőben (talán „kőbe se faragnák”): „nem engedheti meg magának, hogy az / alászálló fények elevenné / tegyék, mégis megfoghatatlanná / akár a féregből született, / órákra örökéletű lepkét”. Pedig a lepke felszárnnyalásában (is) ott lappang a pusztulástól való félelem, hiszen „a foglárlelkű tudós vagy kisgyerek” hálòval gyűjti, a gyík is les rá – bátorságát mégse veszti el. A versbeszélő mint „filo-zoon politikont” (ellentétben a múzeumbüfében édességet majszólo bábokkal) a szabadon csapongó lepke-lét vonzza és emeli: „élete végén szív híján a szárnyával dobog, lélekpasszív, / elviseli a tökélyt, mint a masszív / márvány az istent, hisz fején ott a lángív” (Op. 20–23.).

A továbbiakban a szerző a szobor-isten fenséges magányát, a köznapi világból való kirekesztettségét – és a mai kultúrsznobok, a fogyasztás bűvöletében élő, nyüzsgő-törtető, a valódi művészethez mit sem értő bábészködők, a kiállításokra odatévedő látogatók világát veti össze. Szerencsére akadnak még teremőrök, akik szívesen megosztják a kíváncsiakkal „rejtett korszakok régelfeledett hitét”, titkait – ilyenkor a szobor teste, „akár az ostya, a fény lelke”, diadalmasan megelevenedik; szemlélői megdöbbennek az „isteni tétlenség” lenyűgöző szépségén. A „közönséges közönség” elámul, „lehull a lepel mindenkiről”, „még a néma is színt vall” – rádöbbennek, hogy az „örök mozgató” bármikor mondhatja nekik is: „legyen minden olyan mozdulatlan”, mint a szobor. És akkor vége lesz a „forgandó szerencse” hatalmának. A görög szobor: „az egész emberiség tétje”: „Valaki, akiről úgy is látszik / istenvolta, hogy nincs semmije” (Op. 24–26.).

Talán mégis van hát menekvés a jelenkori pénzfertőből!? „Túlbeszélte tivornyák”, irigység – pénz – szexlerakat – lelki nyomorúság közepette is elképzelhető, hogy van, aki vár „a fény őszinteségére”, s „a hús örök igazsága” ellenére „a lélek leghitelesebb mása marad”? És felmutatja a *Rézkígyót*, melyet Mózes a pusztában állított fel vezeklő népe elé. S akkor újra tisztává és termékennyé vál/hat/na az élet; átférve „a legszűkebb tű fokán”, a „tavalyi reménytelenséget” elfeledve. „Újra valaki / arcát, képmását viselné / az ember, és hiányozna neki önmaga” – „kőbe lehelne / testét, lelkét, vésőért imádkozva” (Op. 27–28.).

A „szoborbolond, bolondszobor” effélékről sutyorog-motyorog magában, olykor gesztusokkal is jelezve: „megtestesül / az isten, pogányként, szelleme él, a szobrászkéz / ajándéka felszínen tart múltbamerülésre / kárhoztatott

időt, agyat. /.../ És a szélben zizegő márványpor lehet egy dal. / Vagy ember. Pogányként.” Hiszen Apollón ősi „megváltó-isten” a misztériumok szerint: Fényistenség, a halál és újjászületés istene. A kora keresztény szimbolikában Krisztus-szimbólum, a Napkerék, a Hal, a Bárány mellett. Az Igazság Napja: amikor mindenre fény derül – hozzá is, Krisztushoz is egyaránt köthető. Nem véletlen tehát, hogy a pogány görögöknél már az 1. században teret hódított a kereszténység Szent Pál evangelizációja nyomán: számukra az elvont Isten-kép kézzelfogható valóság volt, hiszen a földi-égi világ közötti kapcsolatot természetesnek tartották. Pál apostol a *philadelphiai keresztény gyülekezet*hez írt levelében örömmel és lelkesítően írta: az Úr győzelemre vezető utat nyit előttük, bennük Isten dicsősége felragyog. „Ne veszítsd el koszorúdat” – az ellenség lábad előtt hever. Az Úr védelmet ad neked a megpróbáltatások idején (vö. Ap.Csel. 14,27.). Praxitelész Apollón-szobrát tehát akár Krisztus előképének is tekinthetjük – ezért „jogos” a „halandónyelven” sutyorgó bolondszobor motyogása a megtestesülésről (Op. 29.).

Ferenc pápa Szent Pál leveleit elemezve hangsúlyozza: „az ókori egyházak között Filadelfia az apostoli öröm és sikeresség példaképe. Szmirnával együtt ők ketten a teljesen hűséges egyházak.” Neve („testvéri szeretet”) „mindent egybefoglal, amit a törvény és a próféták előírnak, és ez az egyetlen jel, amelyet felmutathatunk, hogy a világ higgyen” (in: *Nyitott ész, hívő szív*, 2013, 156.). Németh András tehát áttételesen utal Philadelphia és a szeretet-törvény bensőséges kapcsolatára: az Apollón-szoborból áradó erő és fény jelzi, hogy itt már az i. e. századokban valami fontos szellemi fordulat készült az emberiség-fejlődés új szakaszának kibontakoztatásában. A Napisten fénye egyúttal a Szeretet lesugárzása.

Az Op. 30.-at a szerző „mindazokért, akik valaha előfaragtak, nagy mestereknek” ajánlja. Kezük „gyökéruijai” magokat, csírákat mentettek át a jövőbe: mint „kotlós szárnyai alatt a csibék / az éjszaka védelmében a vakok” – úgy húzódnak meg a pusztító-ártó viharok elől. Minden igazi alkotó nevében büszkélkedik hát a vers-én: Istent mintáztam – „akit egy hajfűrt, / a hihető szótlanság, a gyík tehet / élővé. Talán gyereke is lehet. / Apának nézik a márványbányából jövet. / (Igen, a hús és a por közötti átmenet).”

A múzeum csendjében egy kis tanítónőre figyel fel a költő, amint „félő pedagógiával” foglalkozik tanítványaival: „árnyal a mítosz valóságtartalmán”, szavak helyett a Szépség, a Művészet megismerésére, szeretetére neveli őket. Gondolatban megszólítja: „Te, aki emberöltőket hozott, / vitt múzeumba, kőepifániává / tenni romolhatatlan szépséget, bukott / anglyaltól sem irigyelve a fényt” – megérdemelnéd, hogy az isten(szobor) karján az örökkévalóság várjon: „üres szobák helyett gyűrű valakitől”. De csak kedvenc tanítványai mosolyát kapja jutalmul (Op. 31–32.).

A további költemények némileg személyesebbek. A lírai én a gyík és az örökkévalóság titkát faggatja, hogy „az időtlen, labilis létezésnek” megmentсен egy biztos, „leheletnyi pontot” – amit számára *Goethe oltára* („egy négyzet alapú hasábra helyezett gömb”) jelképez (ugyanis a hasáb a földi élet, a pont /és a gömb/ Isten és az örökkévalóság szimbóluma). Ez a „leheletnyi pont” a vers-én és felesége összetartozásának is közös pontja: „ha már áldoz ránk időt a végtelen”. Elporladó szavak helyett a csend és a szerelem pillanatai ezek, mikor ket-

tejük lelke összetapad – s mikor felesége felkel(ne) mellőle az ágyból (hiszen házias kötelességei várják), férje utánakap, „mint isten a gyíkért”. A gyík – az isten földi énje, termékenység-szimbólum – a földi élet síkján kapcsolja őket össze (9 gyerekük van!). Eme szent állat a teljes életciklust jelképezi (születés – halál – újjászületés); mozgékony, szapora, megújulásra kész; tehát halhatatlan, mint maga Apollón. Itt, e földi marionett-létben szabadon összetartoznak: „Egyik se mond le a másikról. Az istenről a gyík, az isten a gyíkról”. Vagyis „a rosszul értelmezett teremtés kurtaistrángjának / nincs hatalma a Szépség / és a Szerelem / fölött” – test és lélek szoros szimbioziséban élnek (Op. 33–34.).

Költőnk undorral elegyes iróniával tekint a műkereskedőkre, akik a művészetben is csak pénzszerzési forrást látnak, s „a jóízlés híján / aukciókon összevásárolgatott kínálattal” töltik fel magángalériájukat. Ő az esztétikum személyes, életformáló erejében hisz; s a Bölcsesség Könyvéből tájékozódik, amelyből mindnyájan megtudhatjuk: „ki az élet barátja” – a gyík-e, avagy a sárkány? A „messzetűnt időből” eredő hosszú életfolyó ringatja szereteteinket, „akiknek a halálukban is szükségük van miránc”; a gyík s az isten „a szépség magányában” örökdió fölöttünk, vár bennünket. Az ember a földön „kevés reményből” él: „nehéz a sorsa, jövője, fátum / gyöttri, bízna bárkiben, álmodozgat, / jobb időre vár, ami persze nem jön /.../ s mindig másra vágya”, mint ami megadatik neki. Az ember „ott van az isten ujjai közt, és képtelen ezzel / bármit kezdeni”. A lét sokkal több, mint az élet. „Lélek. Mozdulatlan gyík. Kőalakban” (Op. 35–38.).

Az utolsó versekben a lírai én a lét titkát faggatja – isten és gyík dimenziójából szemlélve az életet. „Angyalok hadát ha látod ember és ítél / téged engem nincs tovább / tiszta márvány mégis él / teste lélek *nincs halál*”. S ha túljutunk „a fényen át / egy égi nagy kapun”, ha valóban „minden él tovább” – akkor megmenekültünk. „Jobb talán ha most előre már a kő ítél” (a kő: szegletkő – Krisztus-szimbólum), hiszen akkor „tiszta lappal” (bűneink terhéet levetve) indulhatunk Sorsunk beteljesülése felé. Mi, akik „lenn a földön a szépség nyelvének betűi vagyunk” – „velünk túlléphet önmagán az ember. / Amíg tudod, olvasd le rólunk az önéletrajzodat”. Az enigmatikus képek, talányos jó tanácsok háttérében az isteni létre rendelt ember önérzete áll: bár csupán „semmibe hullók gyönyöréből megszületett töredék minden ember” – mégis teremtő erő lakozik benne. S ha a Teljességet meg akarja élni, utódainak kell továbbadnia életerejét: „Teremts gyíkot, nélküle képtelen leszel észrevenni, másban mi a kikezdehetetlenül ép” (Op. 39–41.).

Bár a görögség fénykora még a kereszténység előtti időkre esett, Phoibosz Apollón már meggyőződéssel hirdette: „Nincs örök halál, nem lehet csak égitestekkel húzott körök / felfoghatatlan sokasága a béke” – hiszen az bennünk teremődik meg. A jós-isten tudta: Tamás, a hitetlen („pedig utánunk született, nem látott bennünket soha”) bizonyosságot szerez majd Krisztus feltámadásáról, miáltal megérti: „bűn nélkül nincs feloldozás”. A művész, a teremtő Mester, aki „vésővel márványt simogat” – legyen bár ismert vagy ismeretlen –, nevét a gyíktól, az istentől kapja: „egyszer a fény odalép / minden anonim glóriához, tudja, ki issza / föl a kő dicsőségét, ki lesz a kezdet és a vég”. S akkor „bűnünk erény lesz, mert óvjuk a minket nézők szemét, / akár a vak” (utalás Oidipusz királyra). Mert „emberhez keresünk tökéletes hasonmásokat” (Op. 42–43.).

A kötetzáró két költemény az Ómega-ponttal és a Végtelen jelével (Op. Ω – Op. $\pm\infty$) egyértelműen utal arra, hogy a szellemi tudást a görögség is, mint minden korábbi nép, „felülről” kapta. Hiszen az a Végtelenből indul s a Végtelen felé halad, átível minden koron és időn. Az Alfa- és az Ómega-pont valójában egy és ugyanaz: Isten. A legősibb, még ma is élő néptörzsek mitológiájában az őshüllők úgy szerepelnek, mint az emberiség tanítói. A mezopotámiai mítoszok gyík-embere az Égből érkezett, s a világúrból hozva a szellemi tudást, genetikailag avatkozott be a törzsfejlődésbe (vagyis megtermékenyítette az „agyag-ember” nőtényét). A sumer tanítókat, írnokokat a legősibb szellem-fajok leszármazottainak tartották (Gilgames-eposz). De minden nép mítoszkinccse őrzi égi-szellemi leszármazásunk emlékét.

Rudolf Steiner az emberiség származástörténetét végigkísérő Akasha-krónikában az asztrállényeket – amelyek a földfejlődés hajnalán alakultak ki – tekintti az ember közvetlen elődeinek. „Amit ma ‘ember’-nek nevezünk, az már magában hordja az öntudatos szellemet is – írja. – Az ember lelki vagy asztrális elődei a finom éterföldbe lettek helyezve, amelynek anyagát – szivacs módjára – felszívták magukba. (...) Az anyagi testben végbemenő összes folyamat tisztán fizikai és kémiai jellegű volt, de a lélek irányította és uralkodott rajtuk.” Az akkor még növényyszerű emberi testekkel társuló lelkek az anyag sűrűsödésével párhuzamosan maguk is átalakultak: a lélek fokozatosan elvesztette azt a képességét, hogy az anyagot formálni tudja. Az így kialakuló eltévedés (test-lélek) született meg az ember(iség) mai testi élete (a bibliai teremtés értelmében vett mai emberiség). De természetesen a földfejlődés további korszakaiban egyre inkább spirituális lény válik majd a jelenkori (az ösztönök által túlságosan uralt) emberi lényből (Az *Akasha Krónikából*, Új Mani-fest K., 2000, 65–66.).

Németh András maga is úgy sejtí (amit a két utolsó vers „címevel” is jelez), hogy az Ómega-pont az ÉG-FÖLD találkozásának metszéspontja: az a természeti-szellemi pont, ahol majd az emberiség – spirituális fejlődése révén – kilép /újra/ a kettősségből, a megosztottság földi dimenziójából, s akkor jön el az „örök béke” kora. Vagyis Isten országa. Hiszen „az ember az isteni terv alanya és végcélja” – mondja Teilhard de Chardin, világhírű jezsuita paleontológus, aki Krisztust tartja az evolúció Ómega-pontjának. A Teremtésben határozott célja és értelme van mindennek, az ember(iség) a Világ Szívével egyesülve, kozmikus távlatokban fog majdan élni.

Költőnk szerint az Apollón-szobor „üzenete”: elérkezni a bensőnkben (tudatalattink mélyén) élő Isten-kép kibontakoztatásához. A szobor álarcában a lírai én így szól Teremtőjéhez: „Kő vagyok, Te mégis engem ígél. / Tűrnék, de nem támadsz: nincs Fény”. Mert most még az anyagba süppedt tömeg vesz körül bennünket. „Kevés a Szép?” Ma még igen. De a Mester a kőből kifaragja a szellemi lényt, s a művészet léleksugárzása majd visszahat környezetére. A tömegre is. És a felébredt ember elindul a lélekteljesség felé. Az isten-szobor követésre szólítja fel a vers-ént (a kő: jel, amelyet az ember maga után hagy, bárhol jár): „Úgy vesznél a végtelenbe, / hogy a törvényed ittmarad. / Nyomot keresnél, az enyémbe lépve / juthatsz vissza hozzám, / már nem vagy magad. / Együtt porladunk. Mozdulatlanságunk örök, sosem két / út, egy visz a semmi és a lét közé.”

A költő és az isten-szobor tehát egy úton jár. „Nemes szívű kő, a pátosz / nélküli valóság embertől alig / különböztet meg, a kozmosz, / bár megkegyel-

mez neked, de csak amíg / életben tartod a gyíkot.” Vagyis amíg a termékenység el nem apad az utódokban.

A görögség a Tökéletesség, a Teljesség bűvöletében élt – tehát számára a spiritualitás éppoly fontos volt, mint a test arányossága („Ép testben ép lélek” – ezért fektettek hangsúlyt a sportra /olümposzi játékok/ és a művészetre). A platóni idea-tan is a Tökéletességre épült: csak a szellemi képzetek (ideák) világa tökéletes; a Forma az idea emanációja – tökéletessége eleve szellemi arányaiban rejlik. A szobrász tehát a Szépség belső vízióját vetítette a márványba. Platón szerint a tökéletes, arányos forma ébreszti fel a lélekben az Ideák iránti sóvárgást, az Esményt – s a művész ezt az élményt, magát az Ideát inkarnálja az agyagba/kőbe/márványba. A kész mű: az isteni Fény tükröződése az anyagban. A Platónt követő Plótinosz (és az ókori neoplatonisták) felfogásában az anyag tömegéből kibontakozó tiszta forma a lelki újjászületés inspirátora: az anyagból sugárzó belső Fény a szemlélőben (újjá)teremti az igazi valóságot: az Ideák világát.

Németh András átéli és csodálja ezt az idea-világot, amely ma is tiszta fénnel ragyog; ezért zárja így Apollón-üzenetét: „Helyettem, tudom, / csillag beszél, hamueszmék / világában is lesz a számodra irgalom.”

A görög kultúra a reneszánsz idején újraéledt, s szellemisége beragyogja az egész újkort. De a kereszténység eszméivel megtermékenyülve, immáron más és más minőségek válnak dominánssá benne: a pogány életöröm helyébe az Isten iránti mély alázat és sorsunk elfogadása lép; a bűn és bűnbánat kettős-ségében vergődik a lélek, s az emberi kiteljesedés vágya többé nem az evilágisághoz kötődik. Domináns műnem továbbra is a szobrászat; de egyre fontosabb szerepet kap a zene (különösen az egyházi zene); majd a barokk korban (főként a XVII. századtól) mind szélesebb teret hódít a világi zene is.

A második kötet a zenének szentelt (avagy a zenében Istennek átadott) élet paradoxitását tárja elénk: monológfűzér a XVIII. századi híres, „örök életű” olasz énekes, Farinelli álarcában; de voltaképpen „bármelyik utódja” sorstörténete is (lehet). Az emberben rejlő „isteni” erők kibontakoztatása, a siker, a hírnév már nem feltétlenül tesz boldoggá – sőt! Akár tragikus benső meghasonláshoz is vezet(het). A könyvet díszítő/tagoló lant húrjai mögül hol élesebb, hol elmosódóbb kontúrral kirajzolódó arc – mintegy „rács mögé” zárva – egyre halványabban mosolyog; a lant elfedi személyiségét, s ő tudatosan rejti el valódi énjét hangszere mögé. A kötet hátlapján a szerző konklúziója: „Az, aki áldozattá vált, és a saját személyisége felmenthetné minden elvárás alól” – annak másokkal jót tenni nem kötelező. „Ha mégis túllép önmagán, mégis jót tesz az újrakezdéstől, a jövőjétől megfosztott áldozat” – az szép és felemelő; de „egyetemes példa nem lehet”. Viszont „emlékezhetünk rá”; és ezzel talán valamiképpen kárpótolhatjuk a jövőtől elvonásért: személyisége megcsonkításáért, a tőle elvett életteljességért.

Mert Farinelli a tehetsége, gyönyörű „égi hangja” áldozata volt. Carlo Maria Broschi (sz. 1705) kora gyerekkorától tanult zenét; különleges fejhangját mindenki csodálta, s hogy az a mutáció idején se változhasson meg, 10 éves korában kasztrálták. Már 1720-ban óriási sikert arat Nápolyban Farinelli művészneven, a Metastasio librettójából készült *Angelica e Medoro* című operában; majd bátyja, Riccardo társaságában, aki áriáit komponálta, bejárja Európát, s csakhamar világhírnévre tesz szert. Már életében legendák övezik; megfordul Londonban, majd hosszú éveket tölt a spanyol királyi udvarban (1737–59); végül hazatér Bolognába, ahol 1782-ben hal meg.

A szerző a kötet élére emelt *Invocatio*ban arra figyelmeztet bennünket, olvasókat, hogy mi, akik „teremtett húsbábel”-ként, vakon botorkálva keressük-vágyjuk a magasabb szférákból alásugárzó jeleket, s „érintésre képtelen ujjakkal” tapogatózunk egymás és az ég felé, ismerjük fel Farinelli sorsában a közös emberi sorsot: mindannyian áldozatok vagyunk valamiképp. „Jel / a néma test? Többet sejtethsz meg / a segítségével, mint bármi mással. /.../ De a megaláztatás még angyalnyelven /is/ csak rákérdez, / te motyoghatsz magadban, felejt-hetsz. / Hall valaki? / Szüljön meg a sebed, vulkán, földkéreg / és szüless meg? Énekel?” Mindannyian megpróbáltatásaink során ismerjük fel fokozatosan: miért is? – mire születünk? Hogyan emelkedhetünk önmagunk, sérelmeink-tra-gédiáink fölé? Ne felejtsd: Te is, mint minden ember, „Carlo Maria Broschi vagy, teremtett húsbábel”. Belőled is lehet „égi áldozat”, vagyis „húsbábel” voltod (földi meghatározottságaid) ellenére is égi magasságokba emelkedhetsz.

Farinelli tehát az énekért született, az énekért, a hírnévért áldozták fel szülei: „élőt megjátszva gyilkos színpadon lehetsz / herélt áldozat //...// téged sem cserél / a teremtés fényporra / a glóriáért” (*Harunobu felfedezhetetlen metszetei Farinelliről*). A szerző – Farinelli álarcában – Szabó Lőrincet faggatja, akit, más okokból, ugyancsak sorsa áldozatának érez: „Még ne ébredj rá arra, mi vehet körül. /.../ Legyen megfoghatatlan, / akár az újraélhető kiszolgáltatottság? / A lét liturgiája. Vagy talán az éden? /.../ Kert. Valaki kertje. / Már nem emlékszem, hogy kié. / De a kert, az mindig eszembe jut.” A valaha volt Éden – és az onnan kiűzött teremtmények közötti „végtelen távolság. Úr. A föloldozható test. / A tied. /.../ Az enyém. /.../ A magába tekintő, megnevezhetetlen emberé. /.../ Boldogtalan, aki nem isten” (*Mintha Szabó Lőrínchez, álmában, Farinelli beszélne*).

A görög Apollón isten ellenpontja tehát Farinelli, és általában: a modern ember, aki többnyire a körülmények, mások áldozataként csonkult kettősségben él. Vagy ösztöneit elfojtva égi lényének rendeli alá őket; vagy ösztönei bűnbe viszik – akár így, akár úgy: élete szenvedés. A Kertben egykor még öntudatlan ártatlansággal, szeretetben éltünk. De az ősbűn eltávolított Istentől; végül feleedtük égi származásunk. S az Édenből kizuhant ember önkörébe zártan kétségbeesetten forgolódik a bűnök labirintusában, boldogtalanul és remény nélkül, mert már nem képes szeretni embertársait. „Ha nem ölsz, az már elég?” Félelemtől szűkülve ismételtgeti magamagának: „Szeretni kell. Kit? De hogy?” (*Néhány áriával/ földre kívánható az éter?*). Nem. Semmiképp. A zene nem vált meg szenvedéseinktől.

Pedig Farinelli éteri áriáival valóban megpróbálta lehozni az Eget a Földre – menyei éneke előtt leomlottak Jerikó falai. Pokoli szenvedései közepette, túlemelkedve sorshelyzetén, dicsőítette Istent; dalaival végigszáguldotta Európa templomait, színpadait – s vallotta: „Ha szent minden vesztes, / osszon szét kincset, nyomort. Az arcon / ragyogjon por csillagokból. / S rémült hallgatás után szól / a kardot, kést megfenő kő, / vastűz, kéneső lobog, bő / pataokban folyhatna könny, vér. / Egy hím erre úgysem eszmél” (*Pro musica omnia*). Szenvadás szülte áriái már igen korán dicsőséget hoztak számára.

A nagy tekintélyű, ekkor már világhíres Händel korán felfigyelt az ifjú énekesre – levelek sorában vigasztalta a gyermekkorában elszenvedett traumáért, a való léttől megfosztottsága fájdalmáért, lelki megalázottságáért. „Még sokszor visszaemlékezhetsz bármire. Hamvazószerdákra” – az Aranykorra (amit ne a pénzben keressen – figyelmezteti: „ha kígyók kezére játszott legtisztább áriákért cserébe lesz ujjaid közt pénz – vedd azt oda egy koldusnak; s belőle kicsengeni hallod az aranykort”). Londonba hívja: „Mert ahol vagy, ott nincs semmi éteri. / Csak az ember meztelen személyisége, / ahol a testet a lélek vetkőzteti le a valóságért”. De Farinelli ekkor még nem akar odamenni – majd csak évek múltán szerződik egy másik londoni társulathoz (*Händel valamelyik levele a gyermek C. M. Broschi vigasztalására?*).

Az ifjú Farinellit nem szédítette meg a siker, a hírnév, a pénz. A zenében kinyílt az élete – hangjából fájdalom, ártatlanság és büszkeség áradt: „torzó alakját egésznek / érzi az üres lélek vár, / mert befogad új orkánt, már / süvölt, száll az égnek.” De boldogságát meg-megrontotta a mindig visszatérő borzalmas emlék, amely nem engedte, hogy dala égisz alá emelje őt: „Lehullsz, te, ének. / Valakit herélnek” (*Messa di voce e tutti*). A felé irányuló szájalom mindenkor

nyomasztotta; míg végül megértette: „az utak magánya más és más” – de a benső magány elkerülhetetlen. Megvetette a köznapi örömekbe merülő, „abiságfelhők húsára éhes”, szerelem-viharban csatázó férfitársakat, s színpadi szerepeiben élte valódi életét. „Elérhetetlen / férfiként sokkal tisztábban lát-szom / valóságnak, mint a bukdácsoló / hullámok fölött hibátlan lelkét / féltő testem. Jó így.” Beéri a szellemi, lelki örömekkel – a csodás énekhangjáért rajongó hölgyek ámulatával. Ebből teremti meg enharmóniáját (*Közös, szűkített szekund, színpadra se lépve, I–III.*).

Felismeri és végül elfogadja, hogy *valódi* emberi élete soha nem lesz; hogy „lehetetlen eljutni a megaláztatástól az elégtételig”; de fokozatosan függetleníti önmagát hétköznapi énjétől, s belenyugszik: „az élet / egyetlen áriában / akár / önmagától / fosztja meg / önmagát / mégis / sarjad / énekel / újra és újra / a hűség az idő / a teremtés ölében / de másért”. Ez a *másért áldozott* élet boldogsággal tölti el (*Amor harmoniae*). *Ars poeticája* tehát a minden emberi salaktól *sterilen* megtisztult ének, amelyet a „kéjtiszta fül” bárhol felismer. És erre büszke. Elengedi magától „titkos szégyenét”, a test korábbi vergődését, lázát: „mintha / a szárnyam / vinne az égig / fönix nőt álmod / lángoló magányt” (*Két titokcinkos fűga*).

Idővel persze megtanulta ő is a „széptevés” finomabb módozatait, olykor kis játékos flörtöt is megengedett magának, képzeletét meg-megmozgatta egy-egy kacérabb vagy vonzó lelkű hölgy (*Kosztümpróba valamelyik operaházi varrólánynál; Farinelli szavai egy menthetetlen szemű, Bach orvosával kapcsolatol kereső fiatal özeveggyhez*). A kapcsolatépítés lehetetlenségéért bőven kárpótolta a „herélt hang” magaslatti szárnyalásából születő siker. A *Nagyterc* ciklus (I–III.) bepillantást enged abba a színes, élménydús világba, amit a színpad kínál, s ahol Farinelli mint varázsló, otthonosan mozog. A jelmeztárban a kellékesek („régenvolt sikerek hősszereplői”, immár „a megalázottság pár hulló aranyán, göthös öregségben”) mesélnek neki egykori színpadi sikereikről, megmutatják s átvétellel kínálják jelmezeiket, remekművű parókáikat. A már világhírű sztár boldogan emlékezik („mint fiatal pénztelen, hallottam énekelni őket”), kedveli és csodálja „az operatüdő ácsolta kárpád trónfosztott királyait”, vásárol is tőlük, s elfogadja ajándékaikat. Mert bár „a tűztorok varázsát / éterig röpített, visszahullhatatlan hang” örökre őrzi emléküket; de „a múltból megmaradó glória” mellé most már egy kis borraivalóra is szükségük van.

Németh András egészen különleges beleélő képességgel, együttérzéssel rajzolja meg Farinelli sors-ívét; a *Curriculum vitae*ben pedig szembenéz a „szerep-én” szükségszerű kialakulásával a modern viszonyok között, „Farinelli meg valamennyiünk lelki tükrét” állítva elénk. Nézzünk szembe mi is önmagunkkal – hangoztatja –, mennyiben vagyunk „szerep-emberek”, s mennyiben érző, mások iránt nyitott személyek? „Ahogy belenyugodtam önmagamba, / máris visszahanyatlottam a semmibe. / Pedig csak apró hazugságok adta / ruhába bújtam, a hangom a jelmeze / lehetett volna bárkinek.” Vagyis Farinelliben nem az „isten-ember” testesült meg (mint Phoibusz Apollónban), nem is a görögség szabadságtudata, természetes életszeretete: ő már a felvilágosodás kori ember előképe, akinek benső énje tépett és fájdalommal, ellentmondásokkal teli – de szerepeiben önmagával látszat-harmóniában él.

„A jelenkor kultúrájának hiányzik a szíve, mert kiirtották a mítoszt – írja Nietzsche. – A mítosz elfajulásában a dionüszoszi képességek meggyöngyölése jut kifejezésre.” A művészet valójában „a természeti valóság metafizikai kiegészítője, amit azért állítunk a valóság mellé, hogy segítségével fölébe kerekedhessünk”: „íme, az életeteket látjátok itt”. „Minden egzisztencia fundamentumának, e világ dionüszoszi mélyrétegének az emberi individuum csak annyira eszmélhet tudatára, amennyire az apollóni megdicsőítő erő fölébe kerekedhet – így mindkét művészet a kölcsönösség, az örök igazságosság törvényei szerint bontakoztathatja ki természetét” (vö.: *A tragédia születése*, Európa K., 1986, 197–203.).

Farinelli voltaképpen erre érez rá: „Vissza kell lépnem az emberibb zene / világába, az élhetőbe”, hiszen már a hamis áriák s a siker *rabja* lett. „Alja népnek vetkőztem. Torokkal, meztelenre. / A színpadon. Vigyázva a herélhetőkre.” Szülei feláldozták őt a Siker oltárán, s bár hangja „égi kincs”, ő mégis félelmes, torzó maradt. Hiába emelte mindenkor a Csillagra tekintetét (*Opera vendetta, Ária nélkül, Szerepjáték a talentumárnyékkal, Finálépróba*).

Egyre nagyobb erővel támad fel benne a gyerekkora; visszaálmodja a szülői ház biztonságát, a közös étkezéseket, a kertet, s elképzei, hogyan élnek most övéi („Láthatnám a szülőket, / az asztalt megterítő kis csitrit /.../ A szemével vert, még épkézláb legényt”: magamagát. Jó lenne hazatérni, s ott folytatni mindent, ahol abamaradt. „Mért volna késő / önvád terhe mellett / *nekik* elkezdni élni? / Mint nekem a színpadon.” De a valóság magához téríti: „Mire mennék bebámulgatva az ablakon?” Szüleit szembesítse az egykori borzalmas történettel, megaláztatásával? – amin már változtatni úgyse lehet?! „Szégyen az emlék nekik. (Énrajtam akárki / megkönyörül a színpadon.)” Bizonyára büszkék hírneves fiukra – miért is borítaná hát fel lelkük nyugalma? (*Farinelli álmában körbejárhatná a családjá házát* – aztán mesélne –, „a rokonok mégsem hivatalnokok, nemesek, zenészek voltak?” A „pék, szatócs, borbély”-rokonságnak nem is a zene, csak a világhírnév volt a fontos?)

Farinelli tehát ráeszmél „ábeli” sorsára; aminek azonban szépsége, vonzereje is van – hiszen az áldozat életét mindig részvét és együttérzés kíséri. Rádöbben, látszatéletre lett kárhoztatva: csak szerepeiben élt, azok által ismert meg különböző léthelyzeteket, de a valóságban emberi támpontok nélkül maradt. Csodálatra méltó hangja szinte a valódi énjétől függetlenül, önálló életre kelt. Így voltaképpen meg sem ismerhette igazi önmagát.

A *Kvintlehetőségek* ciklus (I–III.) mottója eleve erre a „színjászó”, nem a személyiség mélytudatából fakadó életformára utal: áldozat és gyilkosa összetartoznak valamiképp („Popeát koronázták meg? Előbb Nérót?”). A költő az áldozat és ellenpólusa, az erőszakot elkövető egymásba fonódó egységét érzékelteti: mindketten természetellenes életmódot folytatnak; határátlépést követnek el. Néró, „a véres költő”, akit Kosztolányi regénye alapján jól ismerünk, alantas színjátékot játszott egész életében – nemcsak a keresztények ezreit vetette oroszlánok elé, hanem megölte anyját s „hőn szeretett” feleségét is. Végül persze őt sem kerülte el az erőszakos halál. Ideálja a „ragadozó-élet” volt, amint azt szent állatáról, a Sasról írt költeménye is mutatja. A különleges, királyi madár holtában, kitömve is olyan, mintha élne. „Szárnya ragyog, huzatban /.../ a pelyhe, könnyű tolla érzi: hívja a szél.” Kártevők sorát pusztította el egyko-

ron, „pocok, ürgefélék lusta légioja menekült előre”; kecskegidát, nyulat rabolt az „ember-szántogatta / bevetette földről”; méltó tehát csodálatunkra, hiszen az Erőt testesíti meg, s hasznót is hajt, nem keveset. Holtában is magán viseli a ragadozók szépségét, büszke magányát. A vers-én – némi ironiával színezve – szinte furcsállja: miért, hogy mindig csak „az áldozatok tekintetéből fonnak füzért”? „A csend kiváltságát a karmok, belek / szerzik meg. /.../ A hallgatás megkímél az enyészet hangjaitól”. A kitömött sas őrizi hajdanvolt méltóságát: „ősjelkép, /.../ tökéletes tárgy, / kellék, szebb, hitelesebb, mint egy madár” (III.). Immár „túl van a halálon, a puska tépte seb / fájdalmain, ragyogó üvegdarab / szívna magába a fényt szemek helyett, / hogy lásson”. Ez a preparált madár a színész-Néző büszke társa volt: „Viszlek. Kezemre simulhat ég, a toll, / bár mozdulatlan, örök remény. Ma én / vijjogok neked, a színpad császára.”

A ragadozó-életforma Néző nyomán a zsarnokok, uralkodók megszokott életformája lett. Ekkor már nem élt a görögség harmonikus életeszménye: a „ki kit győz le” elve mozgatta egyre inkább a világot. Míg nem a francia forradalomban a felbőszült tömeg maga csapott le uraira; a „Király”-Sas is áldozattá vált. Azóta a történelmet a ragadozók és prédáik nem szűnő harca formálja, változó szerencsével, olykori szerepcserével. A XIX/XX. század folyamán „köznapi” szinten is elterjedt ez a harci metódus – sajnos, ma is tart; s az áldozatokat az újabb ragadozók még kétes dicsőségükből is kiebrudalják. Vagyis nemhogy elégtételt nem kapnak: a tragikum fensége sem jut osztályrészükül.

Farinelli, aki e folyamat kezdőpontján élt, csupán idősebb korában eszmélt rá, hogy – sikerei ellenére – valójában ő is az Élet vesztesei közé tartozik. Észak-Itáliában felmérhetetlen sikere volt; a spanyol királyi udvarban is kivételes tiszteletben, megbecsülésben részesült; kora legismertebb énekeseként tartották számon. Mégis, már londoni körútján (1734–37) felismerte: ő, aki híres primadonnaszerepeket is képes elénekelni, ragyogó operákban tündököl hangjával – valójában az élet kisemmizettjei közé tartozik.

Utolsó londoni fellépésére készülve a hideg, nyirkos Északon, ahol „rendbentartott fiókok legmélyére lapul / a kottákra írt nyár, a csend feloldoz minden hamis hangot / puritán oratóriumok temetnek maguk alá áriákat” – még árvábbnak és kiszolgáltatottabbnak érzi magát. Fájdalmasan hasít belé a gyermekkori emlék: „az első bimbó lemetzésre szánt, vérbüszke feje. A késnél több, múltó sebeknél kevesebb”. És élesen szíven üti az igazság: „Hogy képtelen vagy Ádámnak / látszani. Belőled nem sarjad igaz protestáns.” És hogy soha nem élhette, élheti a maga életét. „Ének vagy. A megélhetetlen egy. Az üres éden.” Csupán statisztaszerepe lehetett mások életében. S aztán arra gondol: friss rózsacsokrot kellene hozatnia „az új szopránnak” a komornájával: „Azt úgyse szaggatja szét a férj. És az öltözőasztalon elférne még.”

Soha nem lehetett az, aki. Tükréből „gyermektelen, öregedő asszony szeme” néz vissza rá. Önmagát senkinek, semminek érzi; minden kiteljesedett élet „a hiány igazolása” számára; az ünneplés, a virágosó nem vigasztalja. A gyakori primadonnaszerepek is inkább csak benső magányát fokozzák; a látszat-örömek sem nyújtanak neki semmit (*Búzavirág-szerelem, felhőszakadás után, A komornáidra várva a hódolók ajándékai között*). Alteregók sorában élte az életét; glóriája imitált teljessége ragyog valódi arca helyén. „Az egészre úgy gondol, ahogy telt szem a füstre / az ember illúziószimbólum, / amihez kell a

gyönyör jelmeze”. S mikor valódi (női) primadonnával találkozik, akkor meg-
szégyenülten éli át, „mi benne semmivé lett”, s úgy érzi magát, mint „ária-já-
szolra váró néma ökör” (*Az öltözőben, amíg még van tovább Farinellinek is*).

Öregedvén, egyre jobban gyötörte „hamis” élete; lázálmában szerep-énjei-
vel viaskodott. „Majd előlépek, mintha meghajolnék. / Eltűnhet minden / rólam,
szép szenten / csak az öregség, / a remegő ég / marad / a vad / indulat / szűz
agyat / morzsolna még”. De elég volt. „A fölszakadt sikolyt, / az áriát, mi volt, /
az a múltam, őrzik, de értem / a fiam kiölték belőlem. /.../ A fogyó hit értelme
lettem. /.../ Isten, hívj el innen / aztán légy a közönségem. /.../ Hogy előlépjek,
mintha meghajolnék. / A purgatóriumért” (*A lázálmában tisztuló Senesino*). Hol
van tehát a modern ember a görögség „isteni” teljességétől?! Tépett, szétsza-
kadt lelkét büntudat gyöttri – s feloldást Istennel való kapcsolatában sem talál.

1759-ben (VI. Ferdinánd halála után) a spanyol udvarból visszatér bolognai
villájába, ahol képzőművészeti, zenei és hangszergyűjteményt rendez be. Egyre
jobban szenved a lelki magánytól, az elkerülhetetlen öregségtől; szinte vigaszt
jelent számára öregedő inasa gondoskodó szeretete. Jólesik neki, hogy vala-
kivel emberközelségben lehet végre: „A múltamban megbízhatasz. / Erénytől
szépült Babel. /.../ Leoldott mocskot színlel / az arcom vagy fényt vallat? Ha
lében fürdő képmás / vagyok csak, hím roncs, hittel / ne óvj. Ordítsak? /.../ Job-
ban magamra ismerek / a nárciszkádból kilépve, morogva. / Ahogy a meztelen
önérzet” (*Coming out; amíg a törölközőt nyújtó inas tekintetével a már nem
éneklő Farinelli tekintete találkozik*).

Feledve lassan földi gyötrelmeit, úgy érzi: szenvedései mégsem voltak hiá-
bavalók. Rá, az „öreg varázslóra”, már csak „a szűz halál csókja” vár, s égi társa,
a Prima Donna – hatyúdalát énekelve – szeme tengerének árjába emeli őt.
„A test röpke / gyönyörét fülbe álmodó operánk / nincs tovább”; „múltat meg-
lékelő szolamok sora / régvolt dicsőségünk viszi tova”. A dalban összefonódott
sorsukat, „égből kapott talentumukat” sokan csodálják majd. „A láng végzet /
semmisít meg / tűz a részeg / mámor / amor / az enyém vagy / az enyém vagy
/ tudom”. Tehát a dalban, a csodás, szárnyaló szerepekben mégis társra talált
(*A Mester kíséroidmája az elkészítő Prima Donna hatyúdalához*).

A Záróoktávok bizonyos értelemben Farinelli búcsúja az élettől, a színpad-
tól, s mindazoktól, akikkel a szerepeiben összekapcsolódott a sorsa – s akikkel
már csak a Dalban él tovább. Tudja: szelleme majd meg-megjelenik hol itt,
hol ott, újra és újra: mindenütt, ahol egykori áriáit felidézik. A ciklus mottója:
„Bilokáció? A szolga operája. / Aztán az opera szolgája.”

Farinelli tehát számot vet életével; s végül megnyugszik sorsában. Úgy volt
jó, ahogy volt: Isten ábeli sorsot szánt neki. „Szolgák fia, vén szolga /.../ túl
sokat állt már / ámulatot várt klakksor meg a tűz / taps közelében”. Sok min-
dent megélt: jót is, rosszat is; most már a végső nyugalomra vágyik: „holtában
a múlt / majd a jövőt szülné meg, a csendet” (I.). Alkonyi éveit a „bolond-
királyforma téli nap” aranyozza be „aggvörös, hamisarany fényével”; de ő azért
olykor még a színpadról, sikereiről álmodik. „Mintha leégni vágya a színház, /
a főnixek főnixe, önmagát / keresi, találja a tűztollú / madár, a fészekalja meg-
annyi / hang mind elszáll, az örökvégtelen / semmibe tűnik”. Már megértette és
elfogadta: mindaz, ami vele történt, magasabb erők sugallatára, törvényszerű
volt – így bonthatta ki tehetségét Istennek tetszően. „Mindig is voltak, lesznek

áldozatok, velük / a föld helyett a megváltó ősbűn / teremtetten irgalmas valóság / népesül be, díszlet hozzá a test” csupán. Lassan véget érnek megpróbáltatásai: „Kitisztul / a színpad. (És) elnyeli őt is a tér” (II.). De szelleme vissza-visszajár majd oda, ahol élete nagy részét töltötte, ahol annyi tapsot kapott. Egy kicsi páholy barlangzugában meghúzódik az „áriaszent”, aki „hangtisztá erény rabja marad már” mindörökké. A színpadtól távol tartja őt a „vér, hús közelében érzett iszony”; csak a csendben érzi jól magát, hol „őszinte barát annyi kulissza”, s ahol elbúcsúzhat múltjától – szerepeitől – egész életétől (III.).

A záróakkord: a Hang, amely „a néma igazság, a Teremtő felé fordulva” kérdi: „Ugye lesz még ének?” Hiszen ez az emberiség ősnyelve – mely „a csend végtelenül szép szerepében” mutatja meg az ember valódi arcát s tárja fel titkait (Coda). A zene oltárán feláldozott Ábel hangja az Égig szárnyal, áriái Istent dicsőségét hirdetik. Hiszen az áldozatok egy magasabb Valóság küldöttei: fényhozók.

Nagyot ugorva az időben, a két – szorosabban egymáshoz tartozó – kötet már a XX./XXI. század világába vezeti át az olvasót (versek 1975–88-ból, illetve az ezredfordulóról). A felvilágosodás eszmeköre gyors gyakorlati térhódításának 'áldásos' következményeképp (lásd: a XX. századi forradalmak) eszmeiség és valóság ekkorra már olyan messzeségbe került egymástól, hogy a való világban nyoma sem látszott, miszerint az emberiség nem is oly rég még a „szabadság – testvériség – egyenlőség” jelszavával a „tökéletes társadalom” megteremtéséről álmodozott, különféle ideológiák égíse alatt. A mindjobban előretörő technikai civilizáció ekkorra már könyörtelenül megosztotta a modern társadalmakat, s az elnyomorodás, morális széthullás soha nem látott méreteket öltött – így hát a költészetben is érthetően az ironia vette át az uralmat (s szülte végül az ezredfordulón a „mélyvilág” romlását elfedni kívánó posztmodern felszínességet).

Copia, a Bőség Istennője (mondhatnánk mai szóval: a népjólét /közjó/ megtestesítője) lett immár a tömeg Bálványa – s egyúttal a köznyomorúság védőszentje. A „népjólét” ma már szarkasztikus fogalomná vált; ezért a költő (görbe) tükröt tart a hamis-demagóg „közélők” elé. Természetesen nincsenek illúziói a tekintetben, hogy valaha is lett volna „közjólet”; így – elutasítva az anyagvilág sűrű-homályos élvezetvallását – többnyire biblikus szimbólumokkal érzékelteti: hová süllyedt a jelenkori ember(iség). A tisztánlátást és a természetes gondolkodásmódot kerüli a mai ember: „Vakok között / épeszű / már aki nem / lát. Más helyett. // Madár. Lelőtt / ég. A fű / lett a szemem. / Lát. Más helyett” (*Kommentárok a Jónás Könyvéhez*). Aki viszont ragaszkodik belső függetlenségéhez, s kivonja magát a közgondolkodás illuzórikus ideái alól: az elnyeri lelke békéjét, s így valóban Bőség Istennő kegyeltje lesz. Konklúzióját a szerző a *Fülszövegben* rögzíti: „Ha, belül, megszülehet a béke. / Ha, belül, nincs tálió. Ha, belül, / jelen lehet a szent valóság, / a valóság szentje.” De sohasem az egész közösségben – csak egyes személyekben, „valaki életében”. „Talán.”

Nem véletlen, hogy a könyvborítót a bűnbánat lila színe árnyalja, középpütt magasba törő égő gyertyaszál metszi ketté; rajta körszalag: „Deus facit tuam vitam perfectam – si vis” (Isten teljessé teszi az életed, ha akarod). A gyertya – vaskosabb rajzolatban – a fedőlapok bensején is látható; tiszta fehér színe a megvalósult Élet-teljességet jelképezi: az egyes ember, végigjárva a labirintus pokolköreit, lélekben szabaddá válik. *Lehetne tereméstörténet a másik kettő mellett* – „üzeni” költőnk; hiszen (a bibliai és a természettudományos mellett) az egyéniség önteremtésének aktusa a legfontosabb: az a folyamat, amelynek során bábból hernyóvá, majd pillangóvá válunk, s szárnyat bontva, felrepülünk a Fénybe. Végül persze odabukunk „az október vén kezéhez, őszi fagyhoz” – de csak a testünk. S „mintha áldás lenne / majd a kiűzetés” földi ál-Édenünkből: lelkünk hazatalál.

Az út csakis fölfelé vezet(het) (bár közben „szelek, terelő / örvények nyelnek magukba”, s a végén „vár egy homoktemető”). Mégis végig kell járnia mindenkinek: „választhatsz: / vagy a csutka / vagy az ember sarka” – vagy légszomjial

küzdve megfulladsz, vagy eltaposnak. De ha a lélek ki tud lépni megkötöttségeiből, megszentelődik („erény, / ha bűnt is eltöröl, / repít magasba”), s legyőzi a Kígyót („terel Isten elé, az alma tudja már”). Az alma, amely egykoron a bűnre csábította az ősszüloket, „az ember kezébe kívánczozva” „nem szentelődik meg”; de ha Isten áldását adja rá: az üdvösség forrása lesz (*Az Édent elhagyó látomása...; A teremtés egy karakterszerep felől megközelítve; Szent Ferenc himnusza a kígyóról?*).

Amint elindulunk a szentté (személylé) válás útján, elkezdődik megkísértéseink vég nélküli sora, és az úton előrehaladva egyre mélyebben teljesedik ki egyéni szenvedéstörténetünk: a sok külső/belső akadállyal vívott küzdelem az önmagunkká válásért. A költő más művekre is utaló jelrendszerrel érzékelteti az emberben dúló érzelmi/érzéki viharokat, a tévutakat s azok lehetséges korrekcióját. Így Strindberg *Júlia kisasszonya*, Csáth Géza, Kosztolányi életmozzanatai, Sartre *Undora* megidézésével jelzi a tévutak csapda-helyzeteit, amelyek foglyaként félrelódhat a személyiség (*Mesél az inas a meghódításra váró Júlia kisasszonynak? – Csáth-regény; Kosztolányi Dezső nagykorúsága napján írt levele a Brenner-családhoz – „Szabad nem. Szabadka vagyok”; L'Étranger*). A tévutakról, amelyek a magány poklába vezetnek, csak az tud visszatérni, akinek biztos irányítúje van, aki nyitott a másik emberre és a világra – és képes a Szeretetre (*Ahol a magány pokla után megtisztulhattam; Az ónos eső gyönyörögő gyerekek hálótermében*). Az, aki felismeri és megérti a Természet gyógyító erejét: ha élete holtágba került is, vissza tudja azt vezetni a szélesen hömpölygő Életfolyóba. „Fényverem / a medred, belédbukó part, virág / nem szomjazva nevezni meg magát” – bölcs hullámaid „tapintatosan eltüntetik” a lábnyomokat, s „a jelet hagyni képtelen éteri embert” még csak meg sem vetik (*Gyaloghalászként a félkörívekben kanyargó folyóhoz*).

Az útkereső ember mások bölcs tanácsaiból (is) tanulhat (*Olvasmányok, Szentleckék, Evangéliumok*). A *Ludwig van B. asztalán taláломra kinyitott Biblia* költőnk számára efféle gyöngyszemeket rejt: „Az erkölcs: magány. Kik szeressék egymást?” – „Az ember, ha több mint szakrális jelentéktelenség, csak Isten lehet?” Csupa kérdőjel. Hiszen maga a lírai én is bizonytalan az „igazságok” igazságában. Lehet valaki erkölcsi etalon anélkül, hogy „megistenülni” akarna. És a próféták? Vajon mind „igaz emberek”? Vajon nem lenne-e jobb, ha „tengernyi próféta között / elmerülne a saját / gondolataiban” az, aki valóban Istent keresi? Hiszen Isten magát az Életet, a termő kalászt, a gyümölcsöt adó fát, teremtményeit szereti, magához öleli papjait s a bűnösöket egyaránt – nem csupán az alázatosakat tekinti övéinek! Előre látja, ki hoz majd bő termést, kiválasztja „a még nem is létező kalászon azt a / szemet, amelyik nem lesz majd ostya” (*Diptichon, Ima káromkodás meg panteizmus helyett*).

A lírai én a Teremtett Világ dicséretét zengi – mind fészekmeleg otthonában, népes családja körében (9 gyereket nevel!), mind pedig a nyüzsgő-zsibongó külvilágban. Nyitott szívvel fordul embertársai felé – nem ellenségeskedésre, hanem megértésre törekedve. A sokaság tagjaként, elfogadva „teremtmény” voltát, egynek érzi magát minden emberrel.

Egyik legérdekesebb verse e tekintetben egy késő esti metró-utazás az egymástól elhúzódó, „elidegenült” emberek körében, akiknek rideg közönyét

a vers-én megkísérli feloldani. Nem is eredménytelenül. „Közös gondolat híján nincs miről / beszélgetni, bár szótlantul se jó / elhajolni egymás mellett”. Amint megrándul a kocsi („a sorstömeg, jobban mondván a tömegsors mutáns indulatait” megpróbálva), mindenki maga elé vagy számítógépébe mered; ő viszont „a hangtalan blog-tengerben” könyvet vesz elő. S lám, megtörténik a csoda: „a szorosan hozzáműlő lány kézbevett / kötetét keresi az enyém, csak át / kéne lépnem kettőnk múltja felett, / megteszem, engedékeny oldalak / metszik társaik, a keresztező, / első érintést ráhagyjuk a vak / papírkötésre, mi, a férfi, a nő” (*Underground, aztán klasszikus/s/ a társkereséshez*). Lám, tehát a könyv, a kultúra vonzaskörében (még ma is) összetalálkoz(hat)nak az emberek! – s nyomban otthonossá válik számukra a világ.

Ebben a két kötetben elsősorban az *életképek* jutnak domináns szerephez. Az emberi kapcsolatok, barátságok, a szegénységben is gazdag (mert szeretetben bővelkedő) hétköznapi élet gondjai-örömei egyszerű természetességgel elevenednek meg a lapokon. A versbeszélő magánélete szorosan összefonódik mások (többnyire a hason-sorsúak) életével. Már maguk a verscímek is szinte mindent elárulnak a megjelenített életanyagról; semmi bonyolultság nincs bennük, sem a szövegben: költőnk nem magányban, hanem *másokra nyitott* világban él (mint még Arany *Családi körének* hősei). Németh András altruista, nyitott személyiség, aki együttérzéssel, már-már karitatív segítőkészséggel fordul az elesettek, az otthonukból-családjukból kiebrudaltak, a betegek felé (*Mi ketten, én meg a velem egy padban felejtett hallókészülék; Urulogion, karitatív felhangok nélkül; Amor Sanctus* stb.). Gyengéd, finom szerelmes versekben örökíti meg társához fűződő mély érzelmi-lelki-érzéki kapcsolatát, amely a nehéz, sokszor szegényes körülmények között sem hűlt ki ennyi éven át, s amelyet átfűt összetartozásuk parázsló tüze (*Szobahőmérsékletünkől szemérmes januárban; Karácsony, újra gyermeket várunk*).

S mivel szereti népes családját, ha olykor-olykor későn ér haza, lelkifurdalás gyötri: „Már alszik a fiad. Éjfél? Még megsimogathatnád, ma, a haját” (*In pectore*). Majd sok év múltán végtelen gyöngédséggel, szeretettel indítja iskolába legkisebb gyermekét – mint akinek felnövekedtével immár végképp elmúlt a szülők ifjúsága („elillanok majd csak én is, ősz apád, aki nézi iskolába érkező / lánya lépteit /.../ amíg személytelen jövő / háta villan, arca múlt idő” – *Terólad, mert szeptember első hétfőjén visszafordulsz, biztatásomért, vagy az elmaradó gyermekkorért?*). Máskor, „lomtalanítás ürügyén”, végigtekint „a gyermekzug rongyszőnyegén”, az egymás mellett sorakozó emeletes ágyakon (bizony nincs sok kidobnivalójuk!), s elégedetten nyugtázza: „a tölgyfa íróasztal hiánya bérből / fizetéstelenségéből valahogyan mégsem tesz munkanélkülivé”. A régi, másoktól kapott játékok, kopott gyermekruhák garmadáját rendezi („egyszer még meglephetsz velük unokákat”). A nagycsaládosok mind tudják: nehéz helyzetükben, kiszolgáltatottságukban egymásra szorúlnak, segíteniük kell tehát egymást; tudniuk kell adni és elfogadni egyaránt (*Karitatív hulladékok némelyikének lomtalanítására készülve*).

A meghitt és mély szeretettől áthatott verseket mintegy ellenpontozzák a *Copia* istenasszony kegyeiből kicsöppentek könnyed ironiával megrajzolt portréi. Az *Alma? Mater?* többértelmű, játékos cím visszautal Éva anyánk „féreg

járta” almájára, amely megmérgezte az emberiség paradicsomi ősállapotát; ugyanakkor azt is érzékelteti, hogy az Élet a „bűnbeesésből” sarjadt – s az almamag bő termést hozott. A (mai) nők viszont már szívesen lemondanak eredendő (anyai) szerepükről, bár „almájukat” sokan kóstolgatják – akárha férges is, a (mai) Ádámoknak megfelel. A vers-beszélő egyetlen lélegzettel (központozás nélkül, 20 versszakon át) lepergeti előttünk, hova fajzottak az Édenből kiűzöttek egymással való kapcsolatai: az „eladatlan egykének” ma párt az anyja szerez; „a vénkisasszony vitaminarca” már „erénysminkkel” sem csalogatja a link kérőket. Ha olykor mégis „megfől / szemesebb szűz fazekában / a zodiákleső bak / mulatozósan újnak / vehető bocskora” – tavasszal, „a gólya láttán” már ürügyet keres a menekülésre a rabszíjra fűzött ifjú. „Az éretlen, ízetlen termés édeni teher” – arra emlékeztet, „amit benned meghagyott magnak, csírának a múlt”. Ma már senki nem gondol arra, amit régen mindenki tudott: „a kigyó előtt kúszik föl az égbe / a zsenge, tiszta Ige teste” – ha azt követjük: tekintetünk lantívként hajlik az Ég felé. Igazi boldogság csakis az Alma Mater-ből, az ósanyai női életből fakad.

A további versek hangvételére is ez az ambivalencia jellemző: korunk morális süllyedése ellenpontjaként a költő mindig felmutatja a magasabb szintet is, amely ideálként fölöttünk lebeg. A versek eme csoportja hol felszárnyal az égi szférákba, hol alázuhan a valóság „nyomor-bugyraiba”; költőnk így érzékelteti azt a – korunkra jellemző – állapotot, amelyben *valóságos szakadás* ment végbe a földi-égi létszint között. A többdimenziós létszemléletben kirajzolódik a képtelen ellentmondás a „színlelő, sok járókelő Justitia” és a koldusok, morzsára leső madárkák, kódorgó kóbor kutyák, a kapualjak bűze, áporodott szagú lakásokban koszos-rongyos ruhákban didergők között. Mindnyájan reménytelenül magányosak, a „tükörcarcú zarándokok” „Isten ecsetjére” várnak, hogy színésre, csillogóan eleven-barnára fesse a tájat, s ők újra embernek érezhessék magukat (*Üresedő, /elki/ egyensúlyukat megtaláló mérlegek serpenyőiben; Urulogion, karitatív felhangok nélkül; Sétálópórásra várva, Testamentumszonett az érintetlen fehérhez?*). Mindannyian megváltásra várnak. A szenvedés ad erre nekik reményt.

A *legőszintébb esztergomi nyár* Babits Mihály emlékét idézi: a szenvedés nyarát, amikor „a megváltó fájdalom” már átjárta gégejét, s szavak nélkül próbált beszélni a kimondhatatlanról. „A mozdulatlan szájban” megformálódnak a hangok, köztük van „ép, hibátlan” is – „ugyanúgy a világból / való, akár a téged szomjazó víz”. S a víz: életforrás. Mint az Ige. Ha nem is beszélhet már: „csillagon átlépő szeme” szótlannul szól a Magasságbelihez.

Nyárleveleket nézve, egy kórházi kápolna mellett költőnk az elmúlásra gondol. A levelek, maréknyi lomb „imák terhét” hordja „a közelgő számadásig”. „Hátravan pár hét a megigazulásukhoz /.../ de egy se fél, a szégyenét levetközve táncol.” Élnek, míg idejük kiméretett: „Fénymámorban remegve, nekik az ősz elég.” A vers-énben felvetődik saját jövője is: „És te, árnyékom? A fák alatt. Élsz, míg nem lesz sötét.”

Természetesen, csak az embert foglalkoztatja a halál-probléma – hiszen egyedül ő él tudatosan. A fák, növények öntudatlanul átalusszák a telet, s tavasszal újra kivirágzanak. Az öreg FA a nyár múltán jogos reménnyel néz az ősz elé: „kering a nap / Törzsem körül annyit / erőre kap / Tőle aggastyán gerincem

// Büszkén kiegyenesedve / újra. Hisz minden Filemon-utód / A saját mítoszából él". A Baukiszlányból „göthöske néne” lett az évszázadok alatt; „kögyöngy földben egymást várva pihen / A vágy, a test neve. /.../ Kopár sziget / Viszi hírünk”. Az öreg FA korona-fejében „áldott babér dicsősége helyett” a „tűnt, pusztító aranykor” emlékét őrzi: a „féreglelkű kalandor” egykor fejszét emelt rá – így gondolatban a „favágókra bűnt / olvasó úrt, csendet, átkot” szór. Ma már természetes halálára, elkorhadásra vár – idővel ő is az enyészet része lesz, mint aljnövényzete (*Kilátástalanság-elégia*).

Ahogy a Fának, úgy kellene az embernek is elfogadnia saját halálát (s a vele járó szenvedést). A lírai én beleképzei magát a szociális otthonok lakóinak helyzetébe; s egy kerekesszéken (mint „hokedlitronon”) vidáman guruló-karikázó beteg bőrébe bújva megidézi annak gondolatait. Az idős beteg a bágyadó virágok között a parkban győgmobilján köröz („kavicszenés az út, segít a lejtmenet” – „kítartanék / a kínban, ó / csak ülni még / amíg lehet”). Az apró, 4 szótagos sorok zuhataga szabad asszociációs ugrásokkal gördül, mintegy imitálva a kerekék görgését – miközben a beteg a „szép halálra” gondol („a swung visz el / a rózsatők / tubástritón / tarék közé / borulhatok”). A virágok, növények között, illatárban, a torkából felbugyogó víz-nyál-vérpataokban lassan „átváltozni” – igazi átlényegülés, „sosem-halál” lenne (*Az utolsó órák a szociális otthon kerítésén belül*).

Az ilyen halál talán nem is jelentene végérvényes elmúlást – csak távozást az e világból. Az itt maradók persze érzik a *hiányt* – de a távozó mindig hagy maga után valamilyen vigasztaló jelet. Mint K. D. költő H. I. műzsájához írt utolsó levele: „ahol / a fény föléd hajol / pillám / adnám / neked. Papírmosoly. / Betű. Csak átkarol. / Vers. Tán / megszán, ha nem vagyok sehol” (*Jelenlét*). Mert mi is az „átlényegülés” egyik szférából a másikba? A kicsiny gyermek is sejti már, amint kavicsot billeget egy síron, mintha játszana: „az alászorult oxigén elég / a lélegzetvételi örökkévalósághoz” (*Tempus est ubique*). Az őszi szél is mintha a feltámadásról hozna hírt: „életet lehel a vérszínüket vesztő levelekbe / az avarhalál után”. De a Szentlélek is ott fú, ahol akar: „egyetlen ítéletével bármikor kisöpörheti mindet / az embert váró / temetőből” (*Föltámad? Csak a szél?*).

Költőnk tehát súlyos metafizikai kérdéseket vet fel a látszólag könnyed, játékos versek köntösében. Itt-ott a címbe rejtett kérdőjelekkel is érzékelteti, hogy nincs határozott válasz; de töprengenünk, gondolkodnunk rajtuk halaszthatatlanul fontos, hiszen ha nem nyitjuk ki az örökkévalóság felé az ajtót, evilági életünk is elveszti értelmét.

A kötetzáró vers (*Rövidülések paralel világai*) mintegy lezárja és értelmezi számunkra e világi „küldetésünket”, amit a hátsó borítón látható égő gyertya lángjátéka is megerősít: „Az Úrjövetre / szegényedik el álmában / gyöngyviasz, csillag helyett // pupilla mélye / fogadja be a koldust, van / teste, füst, s nem vétkezett.” A lassan elégő, tűzében hamvadó gyertya mindannyiunk életjelképe: a láng elégeti bűnös testünk, s lélekben megtisztulva léphetünk az Úr elé. De erre időben fel kell készülnünk: „Ma rátalálni / magára maradó fényre, / gyertya, az már úgyse megy.”

Tehát Cópia istenasszony – ha nem is a földi bőségben – mégis mindnyájunkat részesít kegyeiben. Az amorális e világi „közjóról” lemondva, testbörtö-

nünkből szabadulva tör lelünk a Teljes Fény felé. S a realitás fölötti szférákban átéltethjük a Tökéletes Boldogság bőségét

Az *Alveoli* – azaz a Mélység – című kötetben a szerző még mélyebben alámerül a lét „pokolbugyraiba”: az emberi élet nyomorúságainak együttérző, együtt szenvedő feltárásába. Ugyanakkor a kiutat is jelzi: a mélységből csakis Jézus keresztyébe kapaszkodva léphetünk ki, külön-külön és együttesen (erre utal a már idézett *Fülszöveg* is).

Megrázó helyzetkép ez a könyv a kilencvenes évek világából, a beteg ezredfordulóról, a létbiztonság teljes felszámolódásáról. Csakis az irgalmasság szemüvegén át szemlélhetjük korunk iszonyatos süllyedését: lassan megsemmisülni látszik az emberi szolidaritás minden korábbi vívmánya, eltűnőben egész humanista kultúránk, s a sátáni erők (Baál, Mammon) martalékává válik a társadalom. A szabadságuktól és méltóságuktól megfosztott emberek tehetetlenül vergődnek sorsuk kelepcejében: a hatalmi és pénz-diktatúra által determinált viszonyok határozzák meg élethelyzetüket.

A kötet élén a *Prelúdium* eleve a bezárt körre utal: a keret-sorok már magukban véve is azt sugallják, hogy minőségi áttörésre nincs lehetőség. „A salakot vigyed magaddal halálig?” – kérdi a vers-én magamagától; s a zárósort ráfelel: „A salakot. Vigyed magaddal. Halálig.” Nincs más megoldás: „tűdőd zugaiban ott a világ megbújó / mérge, a leüledett kátrány, korom /.../ az amit emberöltők sorával hitelesít / a befogadó tér, idő szájából / neked juttatott levegő”. Fulladozunk. S ha „a benned biztos / helyre talált élethamis aranyból a salakot” kiégetnéd: nem maradna semmi(d). Összeomlana még a quasi-biztonságot adó öntudatunk is, hogy magunkban hordozzuk az „istenképűséget”.

A kötet két ciklusa (*Lex loci, Ubi caritas*) erre a kettősségre épül: a salak elnyel minden értéket; mégis: ahol szeretet van, ott béke is van.

Az *első ciklus* zömmel negatív felhangú életképekből áll: a vers-beszélő sok helyen megfordul, fent és lent egyaránt; beleéli magát mindenütt a hely szellemébe, a különböző emberi sorsokba, s próbálja kitapintani azt a szilárd pontot, amely – minden nehézség és kudarc ellenére – értelmet ad az emberi életnek.

A ciklusnyitó kompozíció (*Én, Bábel csonkatornya*) a beteljesületlen álomokról, összeomlott illúziókról ad hírt. A megmaradt csonkatorony „holdszötte ezüstlepelbe” burkolózva, „évezredek igaz jeleként” figyelmeztet az Istenről megfélelkezett ember(iség) kudarcára. „Dögevő keselyűpár” keresi a toronyon „fészkelőhelyét”, „kísértetemberek zűrzavarbeszéde” körötte; de a torony-torzó büszkén tartja magát: „ércvörös téglatestektől megtisztult, lélegző / szél-összáriumként királyok helyén / vállamra teszi egy isten a kezét”: túlélőként Isten örök dicsőségét hirdeti.

A lírai én valósággal a Természet gyermekének érzi magát („örökségem, kis-birtokom határjelkorpusztól pusztaszélig szántásra-vetésre vár”). Játékos-örömteli kis gyöngyfűzerben (*Szeptember másodikán*) dicséri az örökkévaló, romolhatatlan természet mindig újraéledő erejét: az elvetett mag, mely elrohad a földben, tavasszal mindig új, bő termést hoz (az elhaló búzaszem példázata). A természet látszat-halálából mindenkor van feltámadás! Nem

így viszont az ember, állat, sőt bizonyos növények esetében: „a hímporában hamvadó, telet átvészelt” darázs, az őszi légy s az ember „semmivé foszlik”. A trópusi húsevő virág a városi lakásban csakhamar komposztta válik: nem jut táplálékhoz, „légyre, pókra hiába vár”. De a „fogyó falu félkocsmá / boltjának falánál” lapuló gomba is az enyészete: ha széttapossák, „fektében, formára olyan mint egy kereszt” (*Múmiám, A kérkedésből nekünk ajándékozott húsevő virágra, Gomba a főtéren stb.*).

Az elmúlás és a visszafordíthatatlan idő egyre intenzívebben foglalkoztatja a lírai ént (amit életkora még nem indokolna). A kilencvenes évek Magyarországon úgy érzékeli: „fogy a levegő” körötte, s általában: a szellem emberei körött. Késérőség és érzelgősség nélkül veszi tudomásul: „két vége ég gyertyaezüst életünknek”. De mint szellemi elődei – ő sem adja meg magát: „Valahány / testet öltött ragyogó / gondolatnak jut elég / tér, hol mi betű lelkeit visszük az ég mérlegéig, keserű / indulat helyett bölcsen.” Az utókor majd emlékezni fog rájuk (*Osvát Ernő Réz Pál asztalánál, Babitskertben, utószezonban*).

Az abszolút létbizonytalanságról árulkodó helyzetképek sorában érzékelteti költőnk a perifériára került középosztály s az értelmiség sorslehetőségeinek végzetes romlását, „az intellektuális halál” ellen folytatott szívós küzdelmét. A nagycsalád megóvásáért tett erőfeszítések foglalják le minden erejét, idejét; mivel biztos jövedelme nincs, a kenyérrelvalót „emelkedett eszmélkedések” helyett szellemi segédmunkával, feuilleton-írással keresi. De mire jut mindezzel? Ha jön a postás, kicsit fellelegzik a család: „a sajátomét és az utódaimra / tekintettel beütő karitatív / reskontót egybeházasítva megszülethet / a terített asztal”. Persze, ettől „még nem tér vissza / az önbecsülésem, de nekem, akinek semmi / sem jött össze, elnézem, gyerekeim /.../ majszolnak, mosolyognak. Engem meg / a kérkedő büszkeség visz tovább. Holnapig?” (*Kenyérre, való; Babits, japánul; Vidéki bejárónő meséje a halhatatlanságról*).

Hát így zajlott akkoriban egy értelmiségi nagycsalád élete! A csodavárás teszi némileg izgalmassá ezt a véletleneknek kiszolgáltatott életformát. „Szokott idill. / Ki tudja? Hány / napig nem üt / szíven hiány?” Az őszi, üres parkban egy padon üldögélve a vers-én madárzenét hallgat, „zacis letét aranyremény” a zsebében: „Talán kitart / a dózisom / habár a part // ahol szakad / nos, az nagyon / közel van.” S bár a pattogó ritmusú, 4 szótagos sorok apró kolónokká fűzve látszólag vidámságot árasztanak; de ha a képek valóság hátterébe belegondolunk, nagyon szomorú az egész (*Irreverzibilis?*).

A mások iránt mindenkor nyitott vers-én nemcsak a maga s családjá helyzetét éli át ilyen fájdalmasan, hanem a sok-sok ezer emberét is, akik – utcára kerülve, munka és otthon nélkül – feladták a sorsukkal való birkózás reményét, s alkoholba, depresszióba menekülve, család s remény nélkül, magányosan tengették (tengetik ma is) életüket (*Borotválkozás közben, a ki tudja, hányadik rehabilitációs osztályon; Haiku vagy lelki tükör? Kilátások a külső parkány és a panorámát biztosító szobabelső között*).

Akadnak azért ellenkező példák is, amint azt egy öreg asztalos élete mutatja, aki – *Szembenézve a nyugdíjas évekkal* – megtalálta a „feltámadás” útját. Fiatalon inkább csak a haszon érdekelt, később azonban egyre inkább a templom körül sürgölődött, s az öreg pap mellett egyre komolyabb munkákat vállalt (a templom pompás rozettáit, ornamenteit, mívesebb térelemeit

faragta-felújította, intarziákat készített, kereszteket farigcsált stb.). Lassan minden cselekedetét „az ács fiához” mérte, eljutva „pönalizált múltjával erényig”, s a „kényes szívbeli igazságokat” felismerve, kegyelemre, feloldozásra várt. Így lassanként „a halálra felkészülve”, fokozatosan „megszentült”; bűnbocsánatot nyert, s ájtatos öregként fejezhette be életét. Mondhatnánk: klasszikus életút, tökéletes emberi sors. Bár mind többen választanák – akkor kevesebb „roncs-ember” tévelyegne „hazátlanul” és „házatlanul” kis országunkban!

A *bűnbánat angyala* tudna talán nekik is segíteni, aki mindannyiunk felett örökös, s elhinti közöttünk a reményt. Hiszen a kereszten függő Jézus visszavezetett bennünket az üdvösség útjára, s legyőzte a halált. Nekünk csupán fel kell(ene) ismernünk vétkeinket, hálát kell(ene) adnunk Jézusnak megváltó tetteért, s lelkünk máris szabaddá válva szárnyalna a Fény felé. S akkor örömujjongásban visszatalál(hat)nánk eredeti énünkhöz. A lírai én tekintete előtt egy nagyszabású szeretet-látomásban bontakozik ki a „megtisztultak” boldog, ragyogó fényvilága: „tűnt utakra tértek lépteit / hívja csend / a tiszta hangok / arctalan reménye /.../ szentek árnya fölött / ív / hajlik /.../ megannyi testvér mind /.../ tanúként / mozdulatlanul szeretnek / bárkit / ércharangra hagyják / tűnt utakra tértek lépteit”. Hiszen a Szentlelket mindannyian megkapjuk megkeresztelésünkkel; s Krisztus, aki értünk halt meg a keresztfán, kiengesztelte halálával az Atyát bűneink miatt – nincs hát félnivalónk: büntelenül állhatunk meg az Úr előtt, ha elfogadjuk bocsánatát és Szeretetben élünk embertársainkkal (A *legtisztább pillanat tranzitushimnusa*). A ránk sugárzó irgalom szeretetlángjában megtisztulunk.

A kötet II. részébe (*Ubi caritas*) kerülnek a mélyen személyes, a szerző benső életébe is bepillantást engedő költemények. Hol szeretet van, ott béke is – mint az ő nagycsaládjában, a viszonylagos szegénység ellenére is.

A lírai én tekintete előtt megnyílik „a múlt lombfüggőnye”, apró pillanatképek villannak fel s tűnnek tova. Látja a kézfogóját ünneplő boldog-vidám ifjú párt (menyasszonyát és önmagát) a nyári falusi vigalomban, majd felködlik előtte nászünnepek felejthetetlen „angyalbegése”, s aztán első közös, meghitt fészük „szerelemrejteke”. Őrangyaluk kíséri minden léptüket – az ifjú férjben mégis megfogamzik egy rossz sejtelem, ezért „vére lángjával” kéri Kedvesét: „meg ne változz!” (*Kézfogó, aratás után a kocsmakertben, Nászfalunkban, éjszakai angyal-lebegésünk után, Első házunk szerelemrejtekében*).

Aztán – némi időugrással – mindjárt az „ötvenes örömök” következnek, „próbára tett statikával”, immár nagy családdal: „Szerepcserék helyett / fölöttem úszol a lemenőben / lángot vető napban, izzadságban / kislakás kilencgyerekeseknek, / bükk emeletes ágyon ölelek / magamra.” Már csendesebben, de a régi izzás emlékével szívükben ünneplik „jelesebb házassági évfordulójukat”. Ekkor már „megingathatatlan bizalom” fűzi össze a két, „párba zárt” *nem-et*, hogy „közös *igen*” lehessen. A már többszörösen átélt „furge röptű kilenc hónapáldott idő / visszahozza a múltat, abba nő / bele babérillúzió /.../ szememre szorítalak, a pillám / lehunyva őriz /.../ az elcsendesülés tintája vér / szerint szül egyazon jót bárkiben, / gyermek a glóriája” (*Húsz esztendőm hatalom?*). A Szeretet és Béke már-már idilli kettősében leélt negyed század – a széthullott családok korában – a Boldogság Szigetének tűnik.

Csakhoggy a szegénység, az (átmeneti) nyomorúság bizony néha megtöri az idillt. S bár a szerelem/szeretet áthidal minden nehézséget („mert ki nézné a szegénység szégyenét, kihűlő lakásban a lehetetet”), olykor-olykor mégis van egy kis kanálcSORRENÉS. De az összebújó testek melege hamar feloldja a didergő magányérzetet: „borzongó bőrdre / a csók birtokjelét ezért ráteszem / így maradj már az embermínuszokban / bár kétségbevonható, tulajdonom, / Egyetlenem” (*Múlt? Jelen? Jövő?*).

A vers-énben kavargó mély és őszinte érzelmek, a valódi, együttérző szeretet embertársai iránt, a velük való azonosság tudata (Jung: a másik ember is én vagyok! – a tudattalan legmélyebb régióiban azonosak vagyunk mindannyian!) különös és némiképp szokatlan versek írására ihleti őt. Nem is feltétlenül egyéni tapasztalatait örökíti meg bennük a költő – inkább az általános szolidaritásérzet, az élet alsóbb régióihoz is odahajló felelősségtudat, segítőkészség formálja ezek erőterét (*Felhőtlen hónapjaim után, a különórakényszer áldásaként megismert angoltanárnőről; Ahogy a testem, egyetlen éjszakánk megőrizhetetlen?; Az újrakezdés illúzió?; Nullum crimen; Feuilleton* stb.). A *Kapcsolat – Egymásért, egymásban, betegen* c. költemény például két idős ember egymásba kapaszkodását örökíti meg, amint a még rájuk váró „néhány vendégévnnyi rettegés” helyett maradék idejüket békésen, szeretetben próbálják eltölteni. Odaadó összetartozásuknak egészen különös varázsa van: hol egyikük, hol másikat támogatja segítségére szoruló társát. S míg egymás támaszai lehetnek: egyikük baj nem érheti őket. Persze aztán eljön a nap, mikor már ezt sem lehet: egyikük a „közös ágyat” elhagyni kényszerül (*Házassági évforduló napján, a kórházi látogatás idején*).

A fentiek fényében jobban érthető, miért szól költőnk olyan ironikusan azokról a párkapcsolatokról, amelyek a látszatra, a fényűzésre-ragvogásra („karátban ízeleli az odaadást”) vagy a pusztá testi vágyra alapozódnak („kivánta a testem /.../ maradok”). Az ilyen kapcsolatok mindennapjait a depresszió s „féldoboz gyógyszer” ízesíti. A vers-én ehelyett inkább „a friss dió / nyers illatától áthatott / őszi gyümölcsöstálra” vagy a kora reggeli tűzben ragyogó napra veti pillantását, de a szájalmat a félresikerült életűek iránt ekkor is megőrzi (*Az eljegyzésig a bölcsesség szeretetével*). A hamis és képmutató, kiürült kapcsolatokról, látszat-szeretetről szól *A szülészfőorvos vezeklőimája házastársa egészségéért* vagy a *Színészházaspárként, lelépve a világot jelentő deszkákról*.

Az életkép-sorozat megrendítő darabjai az utolsó versek, amelyekben a költő – túllépve a privát érzelmek körén – általános érvényre emeli egyedi léttapasztalatait, s részvéttel, együttérzéssel fordul a szenvedő, az életből kirekesztett, a betegségnek, magánynak, testi-lelki nyomorúságnak kiszolgáltatott emberi sorsok felé. A *mélység* köreibben, az Élet peremvidékén, különösen a férfi-nő erőterében megjelenő szenvedéstörténetekre valódi krisztusi, gyógyító szeretettel tekint (*Vetkőztető simogatások helyett óda egy lepedő-cserénél segédkező medikához; Giorgione képe a pestis idején elvesztett kedveséről; Családos szerető a hűségéről, korrekciós műtét után; Talán szerelem, örökké sclerosis multiplex*). De mindezeknél megrendítőbb *A szarkofágra felvéshetetlen szeretethimnusz*, amely a lírai én és a halálos paralízisben szenvedő, már-már bénuló fiatal szomszéd lány utolsó találkozását örökíti meg. A lány nem akart úgy távozni az életből, hogy ne ismerje meg a valódi szenvedélyt – s

kérte: hadd izzítsa át testét-lelkét az összetartozás tűz-lángja, amely végül is útravalója lett a halálba vezető úton. Az irgalom járta át szívüket ebben a találkozásban.

Költőnk tehát sok-sok fizikai és lelki „mélység”-tapasztalatát sűríti ezekbe a versekbe, a nyomor kiszolgáltatottságától a lélek megalázottságáig, a halálra készülő test végső elgyengüléséig, a próbatételekig, amelyek elviselése „megedzi” és felkészíti a lelket a „határátlépésre”. Nem ítélik, hiszen „semmi sem idegen” tőle, ami emberi, legyen az bár vér, szenny, bűn és szenvedés. Nem formális vallásosság köti, hanem őszinte, mély humánum – együttérzés és együtt szenvedés embertársaival. Semmi póz, semmi álszentség, hazugság – az emberi kapcsolatok itt az önzetlen szeretet lángjában izzanak. „A mélységből kiáltok (kiáltunk mindannyian) Hozzád, Uram.”

Az eddigi négy kötet íve tehát a pogány istenek teremő méltóságával átítított szabad görögség-képtől a keresztény egyistenhit megváltó Szeretetéig vezet. Krisztus áldozati halála felkínálta azt a lehetőséget mindnyájunknak, hogy mi is irgalmas szeretettel tekintsünk embertársainkra, s hozzunk áldozatot a mélységben szenvedőkért. Csakis ez lehet(ne) a Jövő útja: csakis így menekül(het)nénk meg a gyűlölet pusztító hatalmától, a ránk leselkedő véres háborúktól és egymás leigázásától, Mammon korlátlan uralmától. Irgalom, részvét és megbocsátás nélkül, a szenvedők megsegítése nélkül az ember(iség) útja a valódi Mélységbe: a feneketlen Pokolba vezet.

A zárókötet mintegy ráteszi a koronát a sorozatra. A szerző mindazt, amit az előzőekben elmondott az európai kultúra jelenkori hanyatlásáról, az „isteni” létszféra megfakulásáról az e világi viszonyok közepette, az emberi élet kiszolgáltatottságáról – most az emberiség spirituális fejlődésének távlatába helyezi. Hamvas Béla és Rudolf Steiner gondolatrendszerével szinkronban korunkat mint sötét válságkorszakot jeleníti meg (Kali Yuga), amelyen – ha egyelőre nem is látszik a kibontakozás útja – tovább fog lépni az emberiség. A Halak jegyében eltelt világhónap (2000–2500 év) most van lezárulóban; a Sötétség–Világosság párharcára épülő kettősség a Vízöntő-korszakban (amelybe az ezredfordulón átléptünk) fel fog oldódni; éppen spirituális fejlődésünk intenzív kibontakoztatása révén. A krisztusi minőség (amely a Halak-korszak kezdetén jelent meg) a Szeretet-elv jegyében megerősödik, s az emberiség (hacsak nem a sötét önpusztítást, az atomháborút választja) szélesebb körben is érvényre juttatja az evangéliumi tanokat. A reményt, hogy így lesz, nem adhatjuk fel, bármily sötétnek látszik is egyelőre minden.

Hamvas Béla szerint az elmúlt évszázad már az apokalipszis jegyében telt: a termékeny és a terméketlen (romboló) szellem elkülönült egymástól. Az ítélet (amely már zajlik) kemény és személyre szóló: aki visszatalál a szakrális értékekhez s elfoglalja helyét a szellemi hierarchiában – az megmenekül (üdvözülni); aki nem: az a Sötétség martalékaaként aláhull a semmibe. A máig eleven szent hagyomány őrzi az *alapállásról* való eredeti tudást, amely az i. e. V–IV. században még minden nép közös kincse volt (*Aranykor*), s amelynek nyomán az egyének és a népek még egymással összhangban éltek. A Felülről lesugárzó szellemi erőt, (Nap)Isten spirituális energiáját az evangéliumok Szeretet-elve közvetíti a ma embere felé mint a Béke és Boldogság forrását. Az Egység csakis ebből fakadhat.

Ilyen és hasonló gondolatok foglalkoztatják Németh Andrást, aki tisztában van vele, hogy az evolúció (filogenezis) bennünk magunkban, minden emberben külön-külön (is) lezajlik (ontogenezis), de nemcsak az anyaméhben, hanem életünk végéig, sőt azon túl is tart, amikor már – anyagi burkunkat odahagyva – szabadon törünk a Fény felé. Napjainkban érkeztünk ahhoz a válság-ponthoz, amikor a Föld nevű bolygót akár maga az ember is megsemmisítheti (atomrobbantás!); így hát megnőtt felelősségünk az emberiség jövőjéért. A hagyományos életformák széthullása, a szellemi tradíció elhalványulása, az Istentől messzire eltávolodott (ateista) gondolkodásmód nem kedvez a pozitív irányú kibontakozásnak. A szerző tehát Hamvas Béla szellemi alapvetésének (*A világválság*, 1938, in: *Az öt Génusz*, *Életünk Könyvek*, 1988) nyomán indulva közelíti meg jelenkorunk nagyon súlyos válság-problémáit, s keres választ „lokális” (nemzeti, közép-európai) sorshelyzetünk kérdéseire.

A zárókötet tehát mind tematikájában, mind alkotómódszerében eltér az előzőektől. A szerző itt voltaképpen a folyamatos belső gondolkodás adekvát kivetítésére törekszik; ezért a versek műfaját (I. könyvéhez hasonlóan) az esszé-líra/líraesszé fogalommal jelöli. S valóban: a tudatáram sodrásában felszínre kerülő gondolathalmazban a mélytudat rejtett (a Jung által „kollektív tudattalan”-nak nevezett régió) közös tartalmai tárulnak fel: a költő egymást ki-

egésztő, vagy éppen ellenpontoszó reflexiói a világállapotról, az élet genetikailag meghatározott morális-pszichikai alapjairól. A nyitóköltemény (*Eszközők, eszköztelenül*) René Char, Pilinszky rejtekező, elhallgatásos lírai módszerét követi: a ki(nem)mondott szavak és képi utalások kivétel nélkül a Kozmikus Központ (Krisztus) kinszenvedésére, értünk vállalt keresztáldozatára vonatkoznak. Az Emberre irányított gyilkos kínzóeszközök a maguk tárgyiasságában életre kelnek („A szög legyen süket”, „Gyerektelen gerenda az ács fiához ér”, „Nevek hiánya. Vér”; „Halottba döfne lándzsa? / Vas adjon életet?” stb.). A hang, a szó, a sebek említése, „a nyelv hegyén az ecet” félreérthetetlenül utal a szenvedéstörténetre; a zárókép („Tamás: a lélek ujjá”) pedig a feltámadásra: az örök életre – a spirituális fejlődés előtt kitárt kapura. Krisztus áldozata megnyitotta az utat az emberiség számára a magasabb létdimenziók felé.

Belépőül a könyv világába, *Introitus* címen (Pilinszkyhez kapcsolódóan) költőnk arra hívja fel figyelmünket, hogy a „magasabb világok” felé az út már itt a földön a Jóság és a „megmagyarázhatatlan Szépség” révén vezet. Ahogy Keresztelő János faggatta Jézust Messiás volta felől, úgy kérdi a vers-én a Szépség és Jóság Apostolait: „Ti vagytok-e az eljövendők, vagy mást várunk?” Hoz-e szenvedésük fordulatot a ma még kétesélyes történelemben? – hiszen a Jó–Rossz küzdelme mindmáig nem zárult le! Még van remény: a „nimbusz-édenekből kizárt kistenek” már nem teremtenek, csak alszanak; de „a sötétben keringetett Uranosz” megóvjá őket egy jobb kor számára. Majd, ha kell, felébredő erővel „kimentenek még / magukba fulladókat / a fénytelen jelenből. /.../ Várj tehát. Túl rövidre mért az élet” az egyes ember számára. De nyomunkba lépő utódaink majd – tekintetüket az égig emelve, „bevárva újabb galaxisokban izzó napok nekik, nekünk szánt porát” – „árnyaink tűz nevelte, büszke mását” követve, „az embert az emberek hitével szerethető csodákat” hajtanak végre; „újrakezdve, mindent, megint”.

Rudolf Steiner *Akasha Krónikájának* szellemében pásztázza végig a költő a filogenezisbe ágyazódó fejlődést, egészen az Élet sarjadásáig visszavezetve képzeletünket. Steiner a Hold-korszakban kifejlődő asztrállényeket tartja az ember elődeinek: „Az ember lelki vagy asztrális elődei a finom éterföldbe lettek helyezve, amelynek anyagát – szivacs módjára – mintegy felszívták magukba. /.../ Az anyagi testben végbemenő összes folyamat tisztán fizikai és kémiai jellegű volt, de a lélek irányította és uralkodott rajtuk.” Az ekkor még növényyszerű emberi testekkel társuló lelkek aztán az anyag sűrűsödésével párhuzamosan maguk is átalakultak: a lélek lassan elvesztette azt a képességét, hogy az anyagot alakítani tudja; s a már kialakult test-lélek kettősből született meg a *mai értelemben vett* emberiség (kb. a vízözön előtti évezredekben). Egyes mítoszok az Édent az egykor (kb. az i. e. 13–12. évezredben) tengerbe süllyedt, spirituálisan magasán felett, békében élő MU Birodalommal azonosítják; innen sugárzott szét a vízözön után (i. e. 10. évezred) az emberi kultúra és műveltség a ma ismert földrészekre. Égi-szellemi leszármazásunk emlékét minden nép mítoszkincse megőrizte. Ma már tulajdonképpen csak a szellemi öntudatra ébredt lényeket nevezzük ‘ember’-nek; megkülönböztetve a korábbi korszakok ‘előemberétől’ (R. Steiner: *Akasha Krónikából – Az antropológia alapjai*, Új Mani-fest K., 2000, 65–66.).

A *Lehetőségek és tiszta pillanatok egyetlen sejtben* ciklusban a lírai én A kezdetekről szólva, mind a földtörténeti, mind az ontogenetikus folyamatokat

egybelátván (nagy költői bravúrral) azt a pillanatot ragadja meg, amikor a szellem a testbe inkarnálódva megkezdí e világi útját. Az anyagba kódolt spirituális erők kibontják az élet csiráit. Ahogy az ősidőkben, az ősgomoly-állapotban emberiségszinten végbement az élet kibontakozása, úgy zajlik – sokszoros gyorsításban – az egyedi életben is: az embrió-csírából, mutációk sorozatán át, kifejlődik a csecsemő. A költő a Kezdetet a szeretkezés-élménnyel érzékelteti, amelyben a „teremtő” férfi egész lényé alámerül a zúgó tengerárba: „hagyod veszni férfi-józságságod / és elnyel a beláthatatlan kéj, / részed lesz, része leszel, hazudhatsz / a testednek, a tested hazudhat / neked, mámorban, gyönyörben lebegsz, / elhiszed: a Mindenség a tied.” Ez az „óceáni érzés” (Freud) idézi fel a hajdani ősgomoly-állapotot: „Meghódítandó világok nyílnak / meg, talán úgy, mint Rilke szíropóz / rózsája /.../ minden jelentéktelenné / válik, ami számodra szükséges / életfeltételeket nyújthatott / útjaidon, elfordulsz a szavak / szerint mulandótól. /...// Megmentett leszel /.../ a homlokod mögött / kikötők delejteze iránytű / lapul, orkán, örvény elkerülnek”.

Rimbaud *Részeg hajója*, Ady merész, „új vizekre /.../ vad, szűzi vizekre” vágó és Mallarmé viharra szomjazó, az égi azúrt csodáló hajósa (*Salut!*) s a modern líra alapszimbólumai mind-mind ezt az élményt idézik meg: a Végtelenséget ostromló Ember a Teremtés ígézetében a Fátumra, az Élet-óceán habjaira bízva magát. A nő ölben / örvényben alámerülve, a férfi a Vak Sors erőire hagyatkozik – vagy Teremtő lesz belőle, vagy szoknyabolond („uomini siate, e non pecore matte”). Az extázisban a kis lélekmag, ha termékeny talajba hull, a génekkal egyesül, majd a petesejt tápláló közegében embrióvá növekedve, „istenképű” testet ölt. Földi vándorútja („vendégléte”) végén pedig visszatér oda, ahonnan érkezett (a Kozmoszba), élete tanulságaival („Megmentett leszel”).

Németh Andrást személyes létélményként foglalkoztatja az ontogenezis titka (nem véletlenül, hiszen kilenc gyereke van!). Az élet-csira magában hordja már a leendő magzat testi-szellemi-lelki információit: az Univerzum alapelemei (Ég-Föld-Tűz-Víz) találkoznak benne. További útját követve, a vers-én „orvos-szemmel” veszi szemügyre a „láthatatlan médium” további útját („megosztja önmagával önmagát / tudathasadás nélkül”). Burjánzó szövetháló fonja körül, de „tömegboldogan engedelmes alakot / azért nem adhat / önmagának”: a gondos Természet lementszi róla a felesleges szövetrészeket. Majd az így kialakult sejtgomoly tápláló közegében a csira életre kel (*Láthatatlan médium, orvos-szemmel*). Útnak indítója, Teremtője spirituális titkot bíz rá: „Non divide, et non impera!” Ha az ember-palántának sikerül megőriznie az egészben való gondolkodást (azaz egészségesen fejlődik), akkor nyert ügye van: „a test örökkévaló, ép teljességét” megőrizve, egészséges gyermekké, majd felnőtté válik – ami tulajdonképpen a „felsőbbrendű istenek” kegyelmi ajándéka. Szemben az „alsóbbrendű istenek” információival, akik számára a hatalom és a földi javak a fontosak, nem pedig az egészség (*Dii maiorum gentium et dii minorum gentium*).

Csakis a test-lélek egysége, egészsége, az Ős-Teljesség teheti boldoggá az embert. Aki „édeni” állapotban él, annak számára a Hatalom, a Pénz, a Hírnév nem szükséges tartozéka a létnek. „Lebegni. Láthatatlanul. Csak ennyi kell / a világban-maradáshoz. /.../ Elég nekünk az, ami körülvesz / minket, hiszen / sosem fojtogat a jelenlétével, átölel, / még mielőtt lebomlanánk a vértelen / élet

köldökszínór végéről.” Szellemi identitásunk kialakítása, megvédése a legfontosabb életfeladatunk; hiszen mi, „a föld meg a víz között választani képtelen vándorok” biztosítjuk a tápláló oxigént a lélek metamorfózisához (*A névtelenek alázatáról*). Az identitását veszített ember könnyen eltéved az Élet útvesztőiben.

Ezért ajánlja figyelmünkbe a szerző a *Sejtn matematikát*, végiggondolva az inkarnálódott lélek és a test viszonyát („a lélek el nem hagyná saját otthonát”; testét, „eme röghöz kötött” formát hiszi örökkévalónak; szinte megelégedezik önmaga külön-létééről, s tudatlanságában a tér-idő urának gondolja magát). A vers-én magamagát is faggatja: vajon ő különbözik-e ezektől a sablon-lelektől, vakparányoktól, akik testüket összetévesztik önmagukkal, s abban tetszelegnek, hogy „megkapott lényegükben egynél / több küldetést hordoznak”? S vajon benne, „minden kételkedést legyőzve”, „hány önmagával megbékélő bújhat meg?” A testébe bezáruló lélek – biztonságban érezvén magát porhüvelyében – csupán e világi síkon keresi kiteljesedését és dicsőségét.

A lélek-ember viszont kettős (földi és égi) örökkévalóságra vágyik: a babérkoszorú és a túlvilági halhatatlanság egyaránt fontos a számára. A lírai én „egy mindent megértő prokariótának” (hullajelőltnek) felteszi a kérdést: mi lenne inkább: „friss ágvégekből font élő babérkoszorú”, avagy „háborítatlan helyet kapó halhatatlan”? A hírnév „boldog bolondja” inkább „dicsőségben megkoszorúzott” szeretne lenni; hiszen „két-örökkévalóságú teste” így még éltében élvezhetné a halhatatlanságot. Költőnk, kinek már „egyesélyesre billent a sorskokája”, hiszen asszonnyal, nagycsaláddal megkötözve nemigen vár rá földi babér, inkább e világi park-csendre, nyugalomra, elmélkedésre vágyik, hogy megtudja: mire született. Így számára már ‘csak’ az örök élet marad („ha lemondok magamról – Istenre bízom magam”). Nem vágyik tehát a prokarióta dicsőségére (*A hiúságonról egy mindent megértő prokariótának; Több vagy nálam, prokarióta?*).

Ezek a versek mintha azt sugallnák: „a megváltás nyelvét” nem beszélők sokasága a hústest „örökkévalónak” hitt élvezeteibe alámerülve, az „örökkévaló” földi életbe veti reményét. Így – nem készülvén föl a halálra – spirituális ürességben, kietlenségben, a vegetatív ösztönök és önzésük körébe zártan telik életük; nem ismervén (és nem hiányolva) az „isteni léthez” vezető utat. A mai emberiség zöme ebben a „vakparány”-állapotban, kulturálisan-szellemileg le-süllyedve él; így elveszti önbizalmát, emberi kapcsolatait, élet-szeretetét; míg végül egy elzárkózó, önromboló, csak magára koncentráló életformába süpped (*A köztes állapot különböző formái*).

Hamvas Béla szerint az emberi tudatnak három alapfokozata van: 1. *természet-tudat* (az ember mitikus világban él – önmagát mint természeti lényt szemléli), 2. *én-tudat* (az ember – kiesvén a „paradicsomi” állapotból – függetleníti magát Istentől; vagyis *istentelenné* válik). Bűnösnek érezvén emiatt magát, *vallás-pótlékot* teremt (antropológiai istenképet alakít ki). 3. *Isten-tudat*: az ember vallás fölötti állapotban, teremő Istenével egységben él – már nem autonóm, hanem teonóm lény. Nyitott Isten felé, mindent az ő kegyelméből kap – benne Isten gondolkodik, s ő Isten vezetésére vár (Karl Barth: „Kegyelem csak ott van, ahol valaki a vallást feláldozta”). Vagyis nem dogmák, előírások, sztereotip szokásrend vezérli már életét (Hamvas: *Hexakümlion – A vallásos ember világhelyzete*, ill. *A paradoxon* c. részek; *Életünk Könyvek*, 1993. 305–318.).

A „köztes állapot”, az Istentől való eltávolodottság állapota, amelyben a mai ember (is) él, voltaképpen már az Aranykor lezárulta (i. e. IV. sz.) óta tart. R. Steiner az *Akasha Krónikából* (már idézett) teozófiai munkájában vázolja fel és értelmezi a lemúriai (vagyis a MU-korszakbeli), majd az atlantiszi – spirituálisan már fejlett – emberiség genetikai-szellemi adottságait (1. tudatfokozat), majd a vízözön utáni populáció tudati állapotát (2. fokozat: ego-tudat); jelezve, hogy a XX–XXI. század fordulóján a Vízöntő-korszakba átlépő emberiség egy új (a 3.) tudatfokozat kialakulásának kezdetére ért. Várkonyi Nándor *Szíriát oszlopai* c. nagyszabású kultúrtörténeti összefoglaló művének *Protokultúra, Protohomo* fejezeteiben (Magvető K., Bp., 1972, 412–530.) felvázolja az ember spirituális fejlődésének útját a történelem előtti koroktól napjainkig és tovább. Így tehát – ha hiszünk a tudati evolúcióban, és nem csupán a civilizációs változásokat tartjuk szem előtt – biztosan remélhetjük: a 3. évezred küszöbén az emberiség valóban új, sorsdöntő átalakulás előtt áll.

Németh András az *Összajűportré* I–V. verssorozatában voltaképpen ezt a fejlődési ívet rajzolja ki; érzékeltetve, hogy az ősalapokban megrekedt emberek (is) köztünk élnek mindmáig – vagyis jelenkorunkban különböző tudatfokozatok egzsztálnak egymással párhuzamosan. Az ún. „tömegember” mindmáig az istentelen (Istent nem ismerő) Káin-ivadékok szintjén maradt (tartozzon bár a leggazdagabb, legelőkelőbb társadalmi régiókba); vallását Bálvány(ok) imádására cserélte (Mammon, Pozíció, Politika). Így, bensőséges Isten-kapcsolat híján, ma is a vadság állapotában él; ragadozó-hajlamának hódolva.

Az *I. portré* a „félvad” előembert, az ösztön-szinten vegetáló őslényt mutatja be. „Örökébredni let nyújtotta vakság / szegényes fényérzékelés, / felismerésnyomor, tudatlanság” jellemzi; folyton zsákmányra éhezik, „az éhségrab toroktérenyel”, pusztít, felfal mindent, s bárkit kész megölni, nyomorba taszítani, ha mentenie kell saját életét. Ez a félembéri, félállati lény mégis már magában hordja csírájában az „ego-karaktert”, amelynek jellegzetességeit a *II. portré*ből ismerjük meg. „Kikopnak az égi filozófiából, / marad az önorganizáció: / szükségsszövetség a biosférában”. Kinek-kinek egyénileg kell bizonyítania rátermettségét; ezért az egyéniség nem oldódik fel a tömegben, sőt: szellemi erejével igyekszik megszerezni a többiek feletti uralmat. Kialakulnak a társadalmi szerveződés magasabb formái, amelyek egyfajta védettséget adnak „a nagyobb élőlényektől mindig féltő, rettegő némáknak” is. Így a közösség „mindentudóvá” lesz; ismeri az áldás/átok, a mágia és a gyógyítás titkait (amelyek a szintén elsüllyedt földrészről, Atlantiszról sugároztak szét).

A *III. portré* a vízözön utáni emberiség tudatállapotába kínál betekintést: az új fajok, új életformák, szokásrendek megjelenésének, új civilizációs struktúrák kialakulásának időszakába. „Ami eltűnik, eltüntethető / titok emlékbugyraiba”; az „isteni tudást” most már próféták, „beavatottak” közvetítik. A „személyiség-szellemek” formálják az emberi gondolkodást, aminek következtében az animális tulajdonságok kezdenek visszaszorulni; az újabb nemzedékek megőrzik, ápolják a kialakult szokásrendet, s továbbviszik az ősök emlékezetét. A bűnbe esett „adamita faj” azonban túlságosan is az anyagvilágra koncentrált: a „szerencsekotlólska menyasszony, aranytojásaira büszke vőlegény” frigyéből származó utódok, „földreszállt angyalöröm anyák, vagyonpárosító apák / hol eszik, hol tervezik a jövőt”. „Szemérmes Ádám, szemérmes Éva / békeörök szép

kertjében” így végül is „a teremtés haszonélvezője”, a Kígyó győzedelmeskedett – az adamták (is) „tökéletes emésztőbarlangjuk” fogságába estek.

S az elhazugult élet (ismét) a Káin-ivadékoknak kedvezett. A IV. *portré* a „szeszélyes parfümök virághazug világába” vezet be bennünket, ahol a ragadozók s áldozataik egymást szoros fogságban tartják, s az ösztön-rabok egymást megnyomorítva, egymás körül keringenek tehetetlenül. „A kárhozottak otthont / rétegek lepusztuló legalján, éjsötét / helyen találnak, arcbiztatta fény / tükörvonásait sátángyerek / se adja át a jégnek. Törpelét / a példa.” Az újkori emberiség egyre inkább önmaga elpusztítása, a moralitás felszámolása felé halad. Az önzés és mohó haszonlesés kerekedett felül; a sötétség már-már elnyeli a Fényt.

Az V. *portré* mégis reményt nyújt: a mások felé nyitódó Élet lehetőségét, a lelki *kapu* kitérését, a figyelmes és irgalmas Szeretet szabad áramlását kínálja fel mint az egyedül lehetséges megoldást a vadság állapotának meghaladására. Az emberiség megújulása csakis ezen az úton (az Evangélium útján) képzelhető el: ember embernek ne farkasa, hanem segítőtársa legyen. Meghaladva az ego-karakterek egymást gyilkoló rablőháborúját, az adamtáknak megértéssel, segítőképpen kell(ene) nyitódniuk egymás felé. „Mért kell a beszéd, / túlfűtött szavak / sokaságából / összedadogott / közeledés? / Nem szabadulhatok / a megváltáshoz / mért léleklepték / csendjétől?” Nem! – mert már csakis az IGE (lehet) az egyetlen kapocs ember és ember, ember és világ között; ha nem akarunk a Kígyó fogságában, az egyéni és társadalmi hazugságok szövevényében megfulladni.

Mindez természetesen napjainkra éppúgy érvényes, mint a közelmúlt történelmi korszakaira. A cikluszáró *Húsz sor az iránytűférgesről* (vagyis az iránytű megszabó kistílú akarnokokról) voltaképpen *meditáció* az Élet valódi (spirituális) természetéről, és az ettől elidegenedett jelenkori emberi/szellemi állapotról. Az életközelségtől irtózó „infernó-szentek” a sötétséget és a Föld gyomrában terített asztalt kedvelik, ahol „sunyi dögevőként” a férgekkel együtt lakmározhatnak. „Nem csábítja őket / vakszikra gyémántnap, hazugfény hold / üres szemgödörrel az ÉG felé / fordulók helyett csúsznak, előre.” Vagyis alattomosan araszolgatva, lekörözik, sőt elpusztítják a nyitott szívű, értékes és nyílt sisakkal küzdő „nagyragadozókat”, akiket csak a sírgödörben szeretnek látni. Csupán amiatt bánkódnak, hogy „a sírt betemető hó fehérebb náluk”.

Költőnk arra figyelmeztet: a modern kor (nagyjából a felvilágosodás kora óta) egyre fojtóbb keretbe zárja az embert a „szabadság – testvériség – egyenlőség” hamis jelszavával (hiszen az a valóságban csupán illúzió: akinek nincs módja az önérvényesítésre, az még nagyobb rabszolgaságba süpped, mint addig!); még a természetes élet csírái is elpusztulnak így (A lét az egyre meszesedő tabernákulumban I-II. *Karakterformáló keretekhez igazodva*). Jelen esetben a tabernákulum az anyaméhet (is) jelöli, s a mind zártabb társadalmi/életmódbeli formációkat, amelyek – egyre jobban meszesedvén-merevedvén – megfullasztják a tabernákulumban őrzött *gyöngyöt*: az élettengerből felbukkant kagylóhéj-kincset: az emberi személyiséget. A mai Éva elengedi kagylóhéj-kincsét: „szike zörren, szűzpengén fény csorbul, bukó nap /.../ aranya mécses”. S mit hoz a Jövő? „A holnap / remeg, retteg majd, üresen / marad emberi kezektől / széjjelnyíló, húskörnyezete burok, / magányos lesz test, zsiger, és / abba belepusztul. A gyöngy, / embrió élettelen gömbtükör. (Mire

megtudhatnám, /.../ hová tűnik a lélek, porként szél szór engem is a tengerek-be.)” S a kagylók, elárvultan, kiüresedve „Isten szemébe hazudják”: „szépség, fogyó Idő nélkül nincs lélek”.

A *Karakterformáló keretek*ben a jelképek továbbszövegetésével egészíti ki a szerző az előbbieken felvetett gondolatokat. Ezek a keretek voltaképpen a társadalmi elvárások, szokások évszázadok alatt kialakult, egyre inkább merevedő rendje (ahogy József Attila mondta: „a társadalom öntőformái”), amelyek mára már teljesen elmeszesedtek; így a kelleténél jobban gúzsba kötik a személyiséget. Azt, aki nem igazodik e keretekhez, deviánsnak, felforgatónak minősítik – s a hatalom képviselői szemében „nemkívánatos”. A szokvány-trendekhez igazodó, alkalmazkodó (sőt alakváltó) „puhatestűek” (a hulló-ivadékok és a házukba behúzódnó csigák) igyekeznek ellehetetleníteni, hitelteleníteni a kreatív, teremtő, önértéküket ismerő, büszke egyéniségeket. „Koldusi test, vézna, csontsovány lélek / szégyenre gerinc, tartás meg / nincs, minek is” – ezek a mindenkor Hatalomnak kedves egyének. Akik szeretnek „a tiszta önérték-kéreg jelmezeiben” élni; puhány testükkel kitöltve a „jellem-űrt”. Hogy aztán őket is, mint „a házukból sokszor kiforgatott / ingyencfalat csigákat” felszolgálják „műfogsor-reklám turistáknak” a „bő-borralalós pincérek” (No. 1–2.).

Hiszen a rovarok, az apró, szárnyas bogarak, pillék mind-mind áldozat-szerpre vannak szána a „karakterformáló keretek” között. Ahogy A *Krózuspók* gyémánt-hálójával körbeszővi s megfojtja az „aranylegyet”, ahogy a(z *ablak*) *táblán mászkáló legyek* ősszel a forró kályhára hullanak, úgy pusztul el a keretekbe beépülő csiga-ember is (*Franciasakk*). Felmérve mindezt, a szerző *Életvezetési tanácsokkal* látja el „a folyóparton bolyongó hártványú angyalokat”: vigyázzanak, mert „álomlevélről éjjel a (nekik szent) nagyragadozó” lesodorhatja őket. Tehát a „túlzúghatatlán / vízesés (nekik szent) permetében” repüljenek inkább. De a *Szarvasbogár*nak is van félnivalója: „az életéért menekülve, / összerágott egy fát”, azért remeg, mert „még rádőlhet hült helye, / az otthona, amikor a csendben / síró fűrésze vár”.

Költőnk különös kíváncsisággal és megértéssel szemléli az egynyári lepkék tündöklését és metamorfózisát. Őszi bebábozódásuk, hernyóvá vedlésük, majd (újboldi) lepkévé válásuk az elrebbenő lélek alakváltását (is) jelképezi: a halál után más formában élünk tovább. A pillangó-lét az élet legbenső természetéről lebbenti fel „a titok függönyét”: a hernyóból gyönyörű tarka pillangó lesz – ugyanolyan szép, mint az előző nyári fényben fürdőző lepke volt, és mégsem ugyanaz. Maga az Élet: örök átváltozás. A két virágzás közti „köztes állapot” az érlelődés időszaka. Persze van olyan pille is, amely nem éli meg az átváltozást, mert korán elpusztul – mint a csapba szédült lepke, amelyet a surrogó víz örökre magába nyel. Utód nélkül marad. De nem ez az általános – mint ahogy az embernél sem. A lírai én megidéz egy lepkepárt, amely „együtt remegte át a nyarat”, majd ősszel begubózva „az elmúlt nyár levedlésre váró emlékeit” őrizgeti; remélve, hogy „szeplőtelen álcájukból” tavasszal fölrepülnek utódaik. Ez az élet vigasztaló természeti körforgása, amelyben végül minden és mindenki a helyére kerül (*Angyalmás, tollak nélkül, Próbára tett meggyőződés, Mandala, Egymás mellett, oldalt fekve*).

Az *egyenest gerinc kényszere nélkül* ciklusban költőnk a hulló-lét különféle módozatait mutatja be – nem csupán az állatvilágra vonatkozóan. A létharc

kényszerében a félelemtől megnyomorodott gerinctelen puhatestűek (korunk hulló-emberei) gyűlölettől izzó hada az engedelmisség és önkéntes alávettség jegyében végezte hóhér-munkáját a totális diktatúrák idején; a megapapuló túlélők pedig fenntartották/fenntartják az alattomos erőszak uralmát. S e folyamatnak ma sincs vége: különböző variációkban újraéled mindig a „kiszolgáló személyzet”, amelynek számtalan változatára ismerhetnek rá e versekből mindazok, akik túléltek a XX. századi ravasznál ravaszabb diktatúrákat. Az ősvilág víziszörnyei, az ázsiai és európai mesekincsben és mondákban megőrzött hullóemberek, pikkelyes ragadozók, sárkánygyíkok és szárnyas kígyók, hulló- és madár-keverék szárnyasok stb. mint emberi alaptípusok ma is köztünk élnek, s nyers hatalmi-szerzési ösztöneiket követve a „ki kit győz le?” elve alapján igyekeznek megsemmisíteni egymást és eltiporni a „többséget”. A táplálékszerzés és a gyilkolás elvadult ösztöne szerint működik ma is a társadalom.

„Kinek a szemében lobog / nagyobb gyűlölet? Vérszomjas / aligláthatókéban? A / hullámokat uszonyokkal / hasító porctömbökében? / Inkább az emberekében?” A hatalmas ragadozó víziállatok: a cápa, a kardhal – „a teremtés Káin-gyermekei” – a halállományt pusztítják; a „fullánkok, agyarcsoadák, / medúzák csalánfüggönye, / csörgőkígyó gyógyszer-mérge, / húsevő virágok mindig / viruló, színpompás szirma /.../ tápcsatornák hasznos / eszközei”. Csakhogy a kardfogú tigrisek, óriásmamutok idővel mégis kipusztultak; s az újabb korok új ragadozói, melyek ezeknél ravaszabbak s kíméletlenebbek, szintén eltűnnek majd. A gerinctelenek nagy családjába tartoznak a varangyok, mocsári békák s egyéb kételtűek is, amelyek egyszerre hordják magukban a „gyilkos és áldozat” kettős természetét (az emberben rejtőző duális (Jó-Rossz) megosztottságot szimbolizálva); Káin és Ábel örök párharca folyik ma is mind az állati- mind az emberi szférában, anélkül hogy remény lenne a Jó végérvényes diadalára (A legterhelhetőbb epidemiológusról, Ahogy a kardhal végiggondolhat sorscsapásirányokat, Ragadozó-humánium, Vénvarangy, Románcregétől már semmit se váró békaözeveg, békaözevegnek stb.).

A letűnő Halak-korszak kettős mivolta fejeződik ki végeredményben a kereszténység „áldozati” jellegében is: az utolsó vacsora fájdalmas örömnépében s a minden pénteki és a karácsonyesti szimbolikus halevésben. A hal a tányéron: Krisztus teste, amelyet hívei áhítattal fogyasztanak el, hiszen belőle fakad a megígért örök élet. Az ősegyház jelképe is a hal, hátán hajóval; az apostolok pedig (ember)halászok. A hal-páros minden kultúrában a Tavaszpont jele: a Halak hónapjában a párosodás, az örök megújulás szimbóluma. A halak az Élet vizében lubickolnak (az Ősvíz: az Istenanya magzatvize – belőle született a Világ). Tehát a hal a legszentebb Szentség forrása (is); testével táplálja az Életet. De most, a Halak-korszak végén, talán véget ér az Igazak és a Jók örök áldozati szerepe; megszabadul az ember(iség) az e világi „pokoltól”, s visszatalálva Istenéhez, végre (újra) szabaddá válik lélekben. Krisztus (IKHTOSZ) életáldozatával visszavezetett bennünket az Atyához. A Vízöntő világhónap állatszimbóluma a szárnyait bontó, az Ég felé szálló madár. Ha az ember(iség) végre úrrá tud(na) lenni gyilkos ösztönein, a megtisztult Lélek(madár) a Magasabb Világok felé törve megvalósíthatná a Szeretet birodalmát. Álom? Utópia? Lehet. Mégis előrevivő eszme a Történelem színpadán.

A ragadozó-korszak végét jelképezi bizonyos értelemben a *Sine ira et homoaquila*, látszólag játékos, könnyed-lebegő ritmikájú kompozíció. A költő az ember-sas (vagy sas-ember) bőrébe bújva a zsákmányszerzés gyönyörét énekl meg, apró négysorosok hullámzó, láncszerű egybefűzésével imitálva a sas felszárnyaló, majd áldozatára lecsapó mozgását („A toll felül / alatta tőr / karom. A vér / neszül. /.../ Fölizzanék / akár a szem / ha élelem / kering a kék / szegélyű ég / alatt.”). Csakhogy a sasra már les a vadász. Lövés. De a sas továbbrepül zsákmányával. „Hirig / az életem. /.../ A büntudat az emberé, / vadász felé / a szárnyamat / kitárhatom. / Találjon el / megint, a jel, / a gyilkosom. / Hibázhat is.” Tisztában van sorsa kockázatával, de nem bánja – hiszen ha „kívénhed”, mi vár rá? Néhány szárnyas a falu szélén? „Akkor inkább a gyors halál”. Teste így is, úgy is az enyészete – legfeljebb kitömik, s egy múzeumban „polc szemét” lesz belőle. „Pokolra megy / kiben a tűz / lohad? Igen? /.../ Acélgolyók / dühét, mocsok / sötétverem / sarát kapom.” Nincs mire várnia – se így, se úgy. Így hát előre megbocsát gyilkosának: „Az orvlövész? / A tiszta ész? / Feloldozom.”

Egyelőre – úgy tűnik – még természetesnek tartjuk, hogy a gyilkolás ösztöne (Káin voltunk) uralja (sőt: irányítja) az életet. Aki kemény és könyörtelen áldozataival, az önmagával szemben sem kíméletes. Az önsajnálatnak, álhumanizmusnak nincs értelme: ha itt az idő, jobb szembenézni az elkerülhetetlennel – de amíg lehet, mégis menekülni kell (A *Thomson-gazellák ürügyén*). A legvérengzőbb állatok is „áldozattá nemesednek” egyszer; s elpusztítóikat majd elpusztítják a náluk erősebb ragadozók. Mindenki élni akar – jegyzi meg ironikusan a vers-én –, s ehhez táplálékra van szüksége. Ez az Élet alaptörvénye. A *Lelki aritmetikák* ciklus bizonyos értelemben, magasabb szinten, visszacsatol a *Sejtmatematikához* (a „röghöz kötött” lélek mindennél előbbrealának tartja a test táplálását). Csakhogy ennek az egyszerű számtannak ijesztő következményei vannak: mintha a Szentlélek elhagyni készülne ragadozó fajunkat – menekül ebből a megvált(hat)atlannak tűnő Szörnyvilágból.

A költő tehát *Az utolsónak maradt költöző vadlibáért imádkozva* figyelmeztet a végveszélyre, amely a Lélek távoztával az egész ember(iség)re leselkedik (a *liba* az ősi kultúrákban lélek-szimbólum, Egyiptomban Ámon Napisten szent madara); s különösképpen a mi kis hazánkra is. A magyar mitológiában a *Tejút* a *Vadludak Ösvénye*: ha elhagy bennünket az utolsó vadliba, elszáll vele a nemzet *Lelke*. A vers-én imája ezért épül fel rózsafüzérszerűen, rímekkel összekapcsolt háromsoros mozaikokból (összesen 24 láncszem). Az ima-füzér a *hazájából* (a *testéből*) menekülő vadlúdért szól, hiszen e haza a lélek börtöne, ahol „vadásznak” rá: „De bent / a szent / sebek. / Mi vár? / Madár / terep. /.../ Csak el / ahol / a toll / felel / oda. / Csoda?” Nem. Nem csoda. A költöző vadliba magával viszi a Haza lelkét („De rám / hagyod / honod. / Hazám.”). Otthonunk pedig „kakukkiókák rezervátumává” válik: a sok tarka, éhes fióka vércsekarommal csap le honn maradt, szegény kis szürke verebeinkre. Igaz, hogy olykor „az árvakakukk is áldozattá nemesedik”; de – ha teheti – inkább tavaröppen, ha veszélyben érzi magát (*Pedellusszámtan az ornitológus professzor kakukkrezer vatumában, Együtt a nappal, tűnőben, bukóban*).

Azért az állatvilágban is akad példa a nemes, önfeláldozó hűségre, a magas szintű moralitásra. A *szerethetőség ára* triadikus ciklusban a költő a „Fiút szült” s érte minden áldozatot meghozó „elefántlelkű anyát”, a keleti népeknél

„az ember legbensőségesebb mindennapjait” szolgáló ’házi’ elefántot, illetve a halála előtt magányba vonuló „büszke Agyarkirályt” állítja az ember elé méltóságtelei, követendő példaképül. „Aki, ami óriásnyomokat / hagy maga után, / annak beszédes marad a sorsa.” A hatalmas elefántok nem hatalmaskodásra használják őserőjüket, hanem szabad, független, családszerető, méltó életet élnek az őserdőben; növényevő, békés állatok módján. Bár így élnének az emberek is! – akkor nem lenne örökös háborúság a társadalomban.

Az utolsó ciklusban (*Tanácsok a következetességhez*) a vers-beszélő különböző állatfajok viselkedési módját mutatja be. Ironikusan utal Fregére, a XIX. századi német filozófusra (a szimbolikus matematika megteremtőjére), aki a maga logikai precizitásával az ökrök békességét, az állatcsorda nyugalmat állította követendő példaként a lázadozó-nyugtalan ember(iség) elé. Költonk ezzel szemben visszariad „a herélt állatok” hamis, természetellenes békéjétől („nincs miért felöklelniök / a nászvetélytársaikat még a meddő, / levágásra szánt, fiatal tehénért sem”). Azzal ellentétben ő a Heródes elől menekülő szent családot állítja példaképül, amely egykoron a betlehem-i istállóban *eleven*, élet-szagú szopós bárányok, szelíd tehenek, lovak körében talált menedékre – „angyalok harsonái előtt” azok köszöntötték a Kisdedet. Az állatok boldog békéje épp „családiasságukból” fakad: primer szeretetben élnek (amire a közönyös ökrök voltaképpen nem is képesek).

Az utolsó versekben a szerző a ragadozók különféle típusait idézi meg, mintegy utalva a hataloméhes embervadakra „állati” jellegzetességeire is (a vad-disznó, a farkas, a vándormedve kíméletesebb áldozataival, mint a rájuk vadászó ember; inkább csak a „táplálkozási lánc” foglyai, de az öncélú vérengzés nem jellemző rájuk). A nagyvadak már jobban ki vannak szolgáltatva vérengző ösztöneiknek (*A jegesmedvehím...*, *Bengáli tigriscsalád*, *Ásító feketepárduc a téli állatkertben*, *Panthera Leo* stb.); de ők se rosszabbak, mint az ember. Érdekes viszont a domesztikált ragadozó kutya-macska viszonya egymáshoz és az emberhez: a *barátság* közös bennük: „Eddig még nem / ugrottak együtt / az emberek / maradékainak” (*Emészthetetlen?*).

Kosztolányi *Zsivajgó természete* és Nagy Lajos szigorú, következetes *Állatok dicsérete* után és mellett jelenkori költőink is vissza-visszatérnek az aioszopi fabulához – hiszen az emberi természet mit sem változott az ókor óta; legfeljebb még inkább a Rossz irányában. Van-e hát remény, hogy végre megismerjük önmagunkat, s megpróbáljunk úrrá lenni negatív természeti adottságainkon? Németh András *Az önismeretről* ’szólván’, csupán egy kérdőjelet rajzol a cím alá (szöveg helyett) – mert valójában ez a leggyengébb pontunk; s nem szeretünk / nem tudunk szívünk és ösztöneink rejtekébe mélyen bepilantani. Hiába intette Phoiboszi Apollón egykoron önismeretre saját s minden későbbi korszak emberét (Ismerd meg önmagad!) – még ma sem értük el az emberhez méltó fokozatot e tekintetben. Így a rilkei felszólítás (Változtasd meg életed!) ugyancsak hiába hangzott el

Így hát kötetzárasképp Németh András is csupán a misében elhangzó szakrális biztatást kínálja nekünk: *Sursum corda* – vagyis: „Emeljétek fel szíveteket!” Azaz: ne csüggedjete! – hiszen ösztönkésztetéseinkből ered a Szeretet (is). Mintha azt üzenné embertársainak: a (nagy)családban felnövő, majomszeretettel egymáson csüggeszkedő utódok több útravalót visznek magukkal az

Életre, mint a merev, „állatsterillé” tett világban nevelkedő, a szeretet-ösztönt magukban elfojtó egykék. Ha van jövője (még) az ember(iség)nek, az csakis az ontogenetikus ősgomolyból bomolhat ki. Ezért időnként ki kell lépniünk a civilizatorikus, túlszabályozott viszonyok közül (mi van, „Ha nem borotválkozom?”); s a magunk természeti egyszerűségében, minden sallangot és társadalmi elvárást levetve, legalábbis otthon, egyszerű, természetes, köznapi *emberként* kell családunk körében viselkedniünk, kijelentve: „Ma nem borotválkozom.”

Hiszen a Szeretet-kapcsolatok, az ösztönerőink megújítanak bennünket. Ez a *Tartalékevolúció* lényege. A Szeretet-ösztön szabadjára engedésében, erősítésében rejlenek az evolúció *valódi* tartalékai; nem pedig a Mammon bálványozásában vagy a technikai civilizáció beláthatatlan távlataiban. Az emberiség számára egyetlen út van az Éden (újra) megtalálásához: a spirituális fejlődés Isten Országának megteremtése irányában. Ahova csak Krisztus – vagyis az Élő Szeretet – útján érkezhetünk meg; ragadozó-ösztöneink megnemesítésével, az embertársaink iránt kinyíló, magasba emelt szívünkkel.

S akkor a Vízöntő-korszakban valóban egy magasabbrendű, nemesebb emberfaj veszi át az uralmat a Föld nevű bolygón. S az „istenember” (és nem a mai kor „ember-istene”!) diadalmaskodik az „állat-ember” fölött.

G. Komoróczy Emőke (sz. 1939)
A hatvanas években mint fiatal győri tanár szembesültem a pártállami struktúra merev és minden ellenvéleményt elfojtó szigorával – így szinte természetes volt számomra, hogy a hatalmi hierarchia elvárásaival szemben az ellene protestáló avantgárd művészet mellett tegyem le a voksom. S bár igen hamar rádöbbenetek, hogy Kassák évtizedek óta (vagyis már az 1947-es „fordulattól”) ki van zárva a szellemi életből, én „csakazértis” az ő életművét kezdtem kutatni (nem utolsósorban a párizsi Magyar Műhely 1965-ös Kassák-száma nyomán). 1974-ben doktoráltam az ELTE-n, s disszertációm egyik fontos fejezete Kassákról szólt; ezt a részt azonban sehol nem tudtam publikálni (holott egyéb tanulmányaim az Irodalomtörténetben, a Látóhatárban és a szombathelyi Életünkben sorra megjelentek). 1979-től a budapesti Tanárképző Főiskolán (később: az ELTE Tanárképző Karán) tanítottam XX. századi világ- és magyar irodalmat; de kandidátusi értekezésem (*Kassák és a magyar avantgárd mozgalom*) csak 1989-ben bocsátották vitára, miután első Kassák-könyvem napvilágot látott (*Kassák az emigrációban, 1920–1926*). A rendszerváltás után aztán sorra megjelentek addig visszatartott könyveim (disszertációm *„Dolgoztam, bár nem hagyták, hogy dolgozzam”* címen; majd *Felvonásvég a világszínpadon – Határ Győző társadalom-bölcséleti munkái; Arcal a Földön a XX. század – az avantgárd metamorfózisai*). 1996-ban a Rómában rendezett Hungarológiai Kongresszuson Kassák *istenes költészetéről* tartottam

előadást, s a Szentatya (II. János Pál) személyes áldásával tértem haza. A továbbiakban feldolgoztam a teljes Határ-életművet (*Bízom dolgom az Időre, 2003*), majd *A szellemi nevelés fórumai* c. könyvemben (2005) Kassák – Tamási Lajos – Kárpáti Kamil „körei”-nek történetét (2005), s *A „tűrt” és „tiltott” határán* a sokáig szóhoz nem jutó alkotók (elsősorban a Kilencek és a „körön kívüliek”) műveit. Majd több alap-tanulmány, kisebb életművek bemutatása után egy nagyszabású összefoglaló munkában összegeztem az egész századon átívelő magyar avantgárd történetét (*Avantgárd kontinuitás a XX. században, 2016*), amelynek fókuszában a Kassák nyomában induló Magyar Műhely és a hozzá kapcsolódó hazai avantgárd körök álltak (erről a hazai irodalomtörtéírás mindmáig igen kevés szót ejtett; lévén az avantgárd még napjainkban is az irodalmi élet „mostohagyermeké”).

Terveim között még néhány kisebb tanulmány szerepel – elsősorban a *hagyomány* és *újítás* belső egységére vonatkozóan. Bár a magyar irodalomtörténeti köztudatban a kettő ellentétesnek tűnik, valójában egy töről fakadó édestestvérek: az újító, innovatív költészet mindenkor termékenyítően visszahat a tradicionális költészetre, s formaújításaival az addigi kifejezésformák készletét differenciáltabbá teszi és bőségét gazdagítja.

Negyvenéves tanári munkám elismeréséül Pedagógus Szolgálati Emlékérmeket kaptam (2000. szept. 1.); 2014. március 15-én pedig irodalomtörténeti munkásságomért Magyar Arany Érdemkereszttel tüntettek ki.

Cédrus Művészeti Alapítvány
1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefon: (1) 247-6657
Mobil: (30) 511-3762
E-mail: szongy@gmail.com
Honlap: www.naputonline.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978-615-80686-9-7